

PRIMJENA STRATEGIJE ZA ISTRAŽIVANJE RATNIH ZLOČINA DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA CRNE GORE 2021-2022

PRIMJENA STRATEGIJE ZA ISTRAŽIVANJE RATNIH ZLOČINA DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA CRNE GORE 2021-2022.

Izdavač

Akcija za ljudska prava
Human Rights Action (HRA)
Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 130/VII
81 000 Podgorica, Crna Gora
Tel: 020/232 348, 232/358; Fax: 020/232 122
hra@t-com.me
www.hraction.org

Za izdavača

Tea Gorjanc Prelević

Autori

Bojana Malović
Tea Gorjanc Prelević

Uredila

Tea Gorjanc Prelević

Izveštaj je pripremljen i objavljen u okviru projekta "Unaprijeđenje tranzicione pravde u Crnoj Gori - 30 godina posle rata 90-ih" koji Akcija za ljudska prava sprovodi uz podršku Nacionalne zadužbine za demokratiju (*National Endowment for Democracy* - NED). Sadržaj ovog izvještaja ne odražava nužno stavove donatora i za njega je isključivo odgovorna Akcija za ljudska prava.

SADRŽAJ

UVOD	5
SAŽETAK	6
STATISTIČKI PRIKAZ REZULTATA RADA U PERIODU OD 1. JUNA 2021 DO 31. DECEMBRA 2022.	7
PREPORUKE	8
1.O STRATEGIJI ZA ISTRAŽIVANJE RATNIH ZLOČINA	11
2.O PRIMJENI STRATEGIJE OD JUNA 2021. DO KRAJA 2022. GODINE	11
2.1.SPROVOĐENJE PROPISANIH ZADATAKA	11
2.2.SPROVOĐENJE PROPISANIH AKTIVNOSTI	12
2.3.FORMIRANJE TUŽILAČKO - POLICIJSKIH TIMOVA	15
3.PREGLED OKONČANIH PREDMETA	16
3.1.OBAVEZA PREGLEDA STARIH PREDMETA (MORINJ, BUKOVICA, DEPORTACIJA, KALUĐERSKI LAZ I DR.)	16
3.1.1.PREDMET „DEPORTACIJA IZBJEGLICA“	17
3.1.2.PREDMET „BUKOVICA“	18
3.2.OSTALI PREDMETI	19
3.2.1.DUBROVAČKO RATIŠTE	19
3.2.2.„VIKEND RATNICI“	21
3.2.3.SLUČAJEVI SILOVANJA U ISTOČNOJ BiH	21
3.2.4.„LORA 3“ I DRUGI SLUČAJEVI PRIJAVA ZLOČINA PREMA PRIPADNICIMA JNA IZ CRNE GORE	22
4.PREGLED POSTUPANJA SPECIJALNOG DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA U AKTUELNIM PREDMETIMA (JUN 2021 – DECEMBAR 2022)	23
4.1.PREGLED IZVIĐAJA, ISTRAGA I OPTUŽENJA	23
4.1.1.GODINA 2021.	24
4.1.2.GODINA 2022.	25
4.2.PROCESUIRANJE OKRIVLJENOG SLOBODANA PEKOVIĆA ROĐENOG ĆURČIĆ	27
5.ZAŠTITA SVJEDOKA U PREDMETIMA RATNIH ZLOČINA	28
6.SAOPŠTENJA, MEDIJSKI I JAVNI NASTUPI	29
7.OBUKE I KONFERENCIJE	30

8.REGIONALNA I MEĐUNARODNA SARADNJA	30
8.1.MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ	30
8.1.1.SLUČAJ OKRIVLJENOG RANKA RADULOVIĆA	31
8.1.2.SLUČAJ OSUĐENIH U ODSUSTVU ZA ZLOČIN NAD PORODICOM KLAPUH	32
8.1.2.1.Radomir Kovač	32
8.1.2.2.Zoran Vuković	34
8.1.2.3.Zoran Simović	35
8.1.3.DUBROVAČKO RATIŠTE	35
8.1.4.PREDMET „ŠTRPCI“	36
8.1.4.1.Druge istrage	37
DODATAK I TABELARNI PRIKAZ KRIVIČNIH SUĐENJA	38
DODATAK II HRONOLOŠKI PREGLED OBUKA I KONFERENCIJA	39

Uvod

Procesuiranje ratnih zločina je neophodno za uspostavljanje vladavine prava u Crnoj Gori. Radi se o suzbijanju nekažnjivosti za najteža krivična djela, koje ima i širi, regionalni, značaj. Crna Gora ima obavezu da procesuiratne zločine prema domaćem i međunarodnom pravu, na što je u kontinuitetu podsjećaju komiteti Ujedinjenih nacija¹ i Evropska komisija².

Evropska unija (EU) je u strateškim dokumentima o spoljnoj politici i proširenju na Zapadni Balkan 2015. godine istakla tranzicionu pravdu kao prioritet za države kandidatkinje i procesuiranje ratnih zločina kao pitanje koje zahtijeva hitno rješavanje.³

Potreba za strateškim pristupom istraživanju ratnih zločina u Crnoj Gori prepoznata je u procesu pristupanja EU.⁴ Od Crne Gore se privremenim mjerilima za pregovore u poglavlju 23 zahtijevalo da „djelotvorno demonstrira kapacitet državnih organa za primjenu zakona za nezavisno rješavanje slučajeva ratnih zločina u skladu s međunarodnim humanitarnim pravom i praksom Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (Haškog tribunala), uz preduzimanje djelotvornih mjera za rješavanje pitanja nekažnjivosti...“.⁵ U skladu s tim, u realizaciji mjere 1.5.1.1. iz Akcionog plana za poglavlje 23, Vrhovni državni tužilac Ivica Stanković je u maju 2015. godine donio Strategiju za istraživanje ratnih zločina, kojom se Vrhovno državno tužilaštvo (VDT) obavezalo da pojača borbu protiv nekažnjivosti ratnih zločina „efikasnijim istraživanjem, gonjenjem, suđenjem i kažnjavanjem u skladu sa međunarodnim standardima“.⁶

Međutim, rezultati rada nadležnog Specijalnog državnog tužilaštva (SDT) su pokazali da se ova obaveza nije poštovala i da ratni zločini nisu proaktivno istraživani. Akcija za ljudska prava je to zaključila u svom prvom izvještaju o primjeni Strategije od septembra 2015. do 1. juna 2021. godine, koji je sadržao preporuke za dopunu Strategije i njenu djelotvornu primjenu u praksi.⁷

U ovom drugom izvještaju ukazujemo na rezultate i propuste u primjeni Strategije u periodu od 1. juna 2021. do kraja 2022. godine.

¹ Zaključna razmatranja Komiteta protiv torture o trećem periodičnom izvještaju Crne Gore, 10. 5. 2022, tač. 23; Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances, UN General Assembly, 10. 9. 2018, para 31, 79, 81; Committee on Enforced Disappearances, Concluding observations on the report submitted by Montenegro under article 29 (1) of the Convention*, 16. 10. 2015.

² Izvještaj o napretku Crne Gore za 2013, Evropska komisija, oktobar 2013, str. 10; Izvještaj o napretku Crne Gore za 2014, Evropska komisija, oktobar 2014, str. 48; Izvještaj o Crnoj Gori za 2015, Evropska komisija, novembar 2015, str. 61; Izvještaj o Crnoj Gori za 2016, Evropska komisija, novembar 2016, str. 70; Izvještaj o Crnoj Gori za 2016, Evropska komisija, novembar 2016, str. 70; Izvještaj o Crnoj Gori za 2018, Evropska komisija, april 2018, str. 19; Izvještaj o Crnoj Gori za 2019, Evropska komisija, maj 2019, str. 20 i Izvještaj za Crnu Goru za 2020, Evropska komisija, oktobar 2020, str. 24.

³ The EU's Policy Framework on Support to Transitional Justice, 2015,

https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/the_eus_policy_framework_on_support_to_transitional_justice.pdf, str. 17.

⁴ Vlada Crne Gore, Akcioni plan za poglavlje 23 Pravosuđe i temeljna prava, oblast Pravosuđe, mjera 1.5.1.1, str. 64.

⁵ D. Lukic, Analysis of Benchmarks for Montenegro through comparison with Croatia and Serbia, Ministry of European Affairs, 2018, str. 90: "Montenegro effectively demonstrates the capacity of law enforcement bodies and courts to handle impartially war crimes cases in line with international humanitarian law and the jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, and takes effective action to address issues of impunity, in particular by accelerating progress with investigations and prosecutions of these crimes, and by ensuring civilian victims' access to justice and reparations."

⁶ "Borba protiv nekažnjivosti ratnih zločina mora se pojačati efikasnijim istraživanjem, gonjenjem, suđenjem i kažnjavanjem...", Strategija za istraživanje ratnih zločina, Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore, Tu. br. 96/15 od 8. 5. 2015.

⁷ T. Gorjanc Prelević, Đ. Drinčić, N. Vučinić, "Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021", Akcija za ljudska prava, Podgorica, jun 2021.

SAŽETAK

Za ratne zločine izvršene na području bivše Jugoslavije tokom ratova devedesetih, Crna Gora je u proteklih 26 godina pravosnažno osudila 11 osoba, manje od trećine optuženih. U tri predmeta (Bukovica, Deportacija, Kaluđerski laz) optužnice su pale, jer su svi okrivljeni oslobođeni, iako su žrtve tih zločina nesporne i zaslužuju pravdu. Od petorice osuđenih u predmetu Klapuh, samo jedan je izdržavao kaznu. Nisu temeljno istraživani zločini na dubrovačkom ratištu, kao ni djelovanje tzv. vikend ratnika, uprkos izričitim preporukama eksperta Evropske komisije Mauricija Salustra iz 2014. godine.

Iako je Strategija za istraživanje ratnih zločina iz 2015. godine obavezivala državno tužilaštvo na efikasniju borbu protiv nekažnjivosti, SDT je od tada do danas procesuiralo samo dvije osobe na osnovu dva predmeta koje su mu ustupila tužilaštva Republike Srbije odnosno Bosne i Hercegovine. Jedan od tih predmeta, protiv okrivljenog Slobodana Čurčića, procesuiran je u posljednjih godinu i po dana. Nije pokrenut nijedan postupak primjenom krivičnopravnih instituta komandne odgovornosti, saučesništva, podstrekavanja ili pomaganja, uprkos kontinuiranim kritikama Evropske komisije tokom devet godina i obavezi iz Strategije. Nije pokazan proaktivan pristup kakav se očekivao. U posljednjih godinu i po dana nije poboljšano komuniciranje s javnošću SDT o radu na predmetima ratnih zločina, ali je bar obaveza periodičnog izvještavanja VDT-a dosljedno poštovana, za razliku od prethodnog perioda. Pokazana je otvorenost za saradnju sa nevladinim organizacijama.

Akcija za ljudska prava je svjesna da je SDT u 2022. godini pokrenulo više izuzetno zahtjevnih predmeta koji se tiču korupcije i organizovanog kriminala, ali upozorava da se ne smije izgubiti iz vida obaveza djelotvornog procesuiranja ratnih zločina, koja zahtjeva proaktivno djelovanje. Iako krivično gonjenje za ratne zločine ne zastarijeva, protok vremena i umiranje svjedoka, žrtava i izvršilaca otežava ili i trajno onemogućava ostvarivanje pravde.

U prvom izvještaju o primjeni Strategije 2021. godine ukazali smo da tom dokumentu nedostaje akcioni plan sa rokovima za sprovođenje aktivnosti, indikatori za procjenu uspješnosti, obaveze izvještavanja o problemima u procesuiranju ratnih zločina i preduzetim radnjama za prevazilaženje problema. Ovi nedostaci su, vjerovatno, doveli i do neadekvatnog izvještavanja o realizaciji preko polovine predviđenih aktivnosti u izvještajnom periodu (55,6%), ali i do nedjelotvornog sprovođenja Strategije u cjelini.

Vrhovni državni tužilac (VDT) je nadležan za donošenje i reviziju Strategije. Činjenica je da Skupština Crne Gore nije bila sposobna da izabere VDT-a još od oktobra 2019. godine, i da su tu funkciju preko tri godine obavljali vršioci dužnosti (bilo ih je već troje, očekuje se izbor i četvrte osobe). Međutim, i vršioci dužnosti su mogli da preispitaju postupanje SDT i odrede rokove za realizaciju aktivnosti koje je Strategija predviđala.

U odnosu na tri suštinska strateška zadatka, identifikaciju događaja u kojima su učestvovali crnogorski državljani, identifikaciju crnogorskih državljana koji su možda učestvovali u paramilitarnim grupama tokom rata i reviziju starih predmeta, nije ostvaren vidljiv napredak (vidi 2.1).

Nije temeljno ispitana mogućnost ponovnog pokretanja postupaka u kontekstu prethodno procesuiranih predmeta, iako postoji sumnja da je u predmetima „Bukovice“ i „Deportacije“ došlo do pogrešne kvalifikacije, odnosno pogrešne primjene prava. Evropski ekspert je još 2014. godine oštro kritikovao procesuiranje ovih predmeta od strane i državnog tužilaštva i sudova, a Evropska komisija je u svim izvještajima od 2013. godine devet godina uzastopno naglašavala da presude donijete u predmetima ratnih zločina nisu bile u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom i da su sadržale pravne greške.

Nadležna državna tužiteljica je izjavila da nije bilo političke volje za procesuiranje ratnih zločina.⁸ Nema podataka da je SDT preduzimalo mjere u cilju identifikacije još nekih osumnjičenih u starim predmetima, uzimajući u obzir sve modele krivične odgovornosti i krivična djela u skladu sa članom IV Strategije. Međutim, u slučaju Bukovica se ispituju podaci koje je s tim u vezi dostavio Međunarodni rezidualni mehanizam, a po zamolnici Okružnog javnog tužilaštva u Trebinju, formiran je predmet u kome se razmatra preuzimanje krivičnog gonjenja protiv više crnogorskih državljana.

Ni posle 26 godina nisu privedene pravdi tri osobe pravosnažno osuđene u Crnoj Gori za ratni zločin protiv civilnog stanovništva za ubistvo porodice Klapuh, jer su nedostupne njenim pravosudnim organima. Republika Srbija već sedam godina ne izručuje Crnoj Gori Zorana Vukovića, dok BiH nije zainteresovana za procesuiranje Radomira Kovača i Zorana Simovića.

SDT sarađuje sa Međunarodnim rezidualnim mehanizmom iz Haga, koji je Crnoj Gori još u novembru 2020. godine dostavio predmet u odnosu na najmanje 15 crnogorskih državljana za koje se sumnja da su devedesetih godina činili ratne zločine, uključujući seksualno nasilje. U tom predmetu se još uvijek preduzimaju predistražne radnje. Postoji problem pristupa nekim svjedocima.

Stiče se i utisak da SDT ima najbolju saradnju sa tužilaštvom BiH kada je u pitanju postupanje po zamolnicama, dok za postupanje tužilaštva Republike Hrvatske mora da urgira.

Pozitivan iskorak postoji u odnosu na domaći pravni okvir za procesuiranje ratnih zločina. Aktuelni predlozi Ministarstva pravde izmjena i dopuna Zakonika o krivičnom postupku (ZKP) bi trebalo da omoguće da se pred domaćim sudovima koriste dokazi izvedeni pred Haškim tribunalom i Međunarodnim rezidualnim mehanizmom,⁹ a izmjenom Krivičnog zakonika Crne Gore (KZ) institut komandne odgovornosti obuhvatiće i nekažnjavanje podređenog kao element krivičnog djela.¹⁰

Statistički prikaz rezultata rada u periodu od 1. juna 2021 do 31. decembra 2022.

1. Formirana su tri nova predmeta, jedan je arhiviran, dok je u jednom, koji je ustupljen od BiH, došlo do optuženja. Na kraju 2022. godine u fazi izviđaja je bilo sedam predmeta.

⁸ "Vukčevićeva: Nije bilo političke volje za kažnjavanje ratnih zločina", portal Vijesti, 1. 7. 2021:

<https://www.vijesti.me/vijesti/politika/552617/vukceviceva-bez-politicke-volje-za-kaznjavanje-ratnih-zlocina>

⁹ Član 2 Nacrta zakona o izmjenama i dopunama ZKP propisuje da: "Pod uslovima iz st. 2 ovog člana dokaz koji je pribavljen ili izveden u skladu sa Statutom i Pravilima o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog suda i Međunarodnog rezidualnog mehanizma može se koristiti u krivičnom postupku u Crnoj Gori na način na koji bi mogao da se koristi pred ovim tijelima." U čl. 3 Nacrta daje se značenje izraza Međunarodni rezidualni mehanizam: „Međunarodni rezidualni mehanizam je Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove, odnosno izraz koji služi kao opšti naziv za Međunarodni tribunal za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije nakon 1991. i Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove."

¹⁰ Čl. 440 KZ predviđa da će se primjenom instituta komandne odgovornosti kazniti: "(1) Vojni zapovjednik ili lice koje faktički vrši ovu funkciju ili pretpostavljeno civilno lice, koje znajući da snage kojima komanduje ili koje kontroliše pripremaju ili su započele vršenje krivičnog djela iz čl. 426 do 430, čl. 432, 434 do 437 i čl. 439 ovog zakonika ne preduzme neophodne mjere koje je mogao i bio dužan da preduzme za sprječavanje izvršenja djela, pa usljed toga dođe do izvršenja tog djela..." Iz opisa djela je neopravdano izostavljen aspekt koji se odnosi na odgovornost nadređenog za nekažnjavanje podređenih zbog izvršenih krivičnih djela prema međunarodnom humanitarnom pravu, kako to propisuje Statut Haškog tribunala u čl. 7, st. 3. Ministarstvo pravde je u avgustu 2022. prihvatilo predlog Akcije za ljudska prava da se radnja izvršenja ovog krivičnog djela dopuni.

2. SDT je saslušalo jedno lice u svojstvu okrivljenog, a jedno u svojstvu svjedoka - žrtve ratnog zločina.
3. Postupljeno je po 14 zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći država regiona. Na osnovu osam zamolnica su prikupljeni traženi podaci i obavještenja, na osnovu četiri zamolnice su saslušane četiri osobe u svojstvu osumnjičenih, a na osnovu dvije su saslušane dvije osobe u svojstvu svjedoka.
4. SDT je tužilaštvima regiona uputilo devet zamolnica. Kako je izvješteno, četiri zamolnice su se odnosile na saslušanje više lica u svojstvu svjedoka i oštećenih, jedna se ticala dostavljanja podataka, dok nije preciziran predmet četiri zamolnice.
5. Formirana su tri tužilačko – policijska tima za tri predmeta ratnih zločina.
6. Od 54 saopštenja koliko je SDT na svojoj internet stranici objavilo u posljednjih godinu i po dana,¹¹ samo jedno se odnosilo na ratne zločine, tačnije na održani regionalni sastanak na tu temu.
7. SDT je učestvovalo na 10 obuka i konferencija o pitanjima ratnih zločina.
8. SDT je učestvovalo na pet sastanaka sa predstavnicima tužilaštava iz regiona, na bilateralnoj (3) i multilateralnoj osnovi (2), i na jednom sastanku sa predstavnicima Međunarodnog rezidualnog mehanizma iz Haga.

PREPORUKE

Kako nijedna od sedam preporuka HRA iz prethodnog izvještaja nije primjenjena od juna 2021. do kraja 2022. godine, ovdje ih ponavljamo, uz dodavanje nekoliko novih.

Skupštini Crne Gore

- Bez odlaganja izabrati Vrhovnog državnog tužioca (VDT) u punom mandatu.

Vrhovnom državnom tužilaštvu

- Nakon izbora VDT, na osnovu analize postupanja SDT, prema potrebi, revidirati Strategiju.
- Do izbora novog VDT, v.d. VDT da sagleda postupanje SDT u svijetlu kritika, komentara i preporuka koje su Crnoj Gori uputile međunarodne organizacije i njihovi eksperti i da na osnovu toga predvidi rokove za efikasno sprovođenje strateških aktivnosti.
- Nova Strategija ili akcioni plan, da sadrže rokove za preduzimanje aktivnosti, kao i obavezu izvještavanja o primjeni svake aktivnosti pojedinačno, obavezu izvještavanja o problemima u procesuiranju ratnih zločina i preduzetim radnjama za prevazilaženje nastalih problema, kao i indikatore za ocjenu uspješnosti.

¹¹ Od 54 saopštenja, SDT je 36 dalo za vrijeme mandata GST Milivoja Katnića kao GST, od juna 2021. do februara 2022, a 18 od stupanja na dužnost GST Vladimira Novovića u martu 2022. do kraja godine.

- Nadzor nad primjenom Strategije da pored VDT vrši i Tužilački savjet, koji bi na godišnjem nivou analizirao rezultate u odnosu na Strategiju.

Specijalnom državnom tužilaštvu

- Neuspješno procesuirane predmete kao što su “Bukovica”, “Deportacija”, “Kaludžerski laz”, pregledati uz ekspertsku pomoć stručnjaka za međunarodno humanitarno pravo i temeljno razmotriti pokretanje novih postupaka kako u odnosu na procesuirane osobe tako i u odnosu na druge, imajući u vidu sve moguće oblike krivične odgovornosti.
- Preispitati odbacivanje svih krivičnih prijava u vezi ratnih zločina na osnovu obrazloženja rješenja o njihovom odbacivanju, ako obrazloženja postoje. Odgovoriti na krivičnu prijavu koju je prije sedam i po godina podnio advokat Velija Murić u odnosu na predmet Kaludžerski laz.
- U slučaju odbacivanja krivičnih prijava, obezbijediti detaljno obrazloženo rješenje u kome će biti navedeno koje je radnje tužilaštvo preduzelo da ispita navode iz prijave i sa kakvim ishodom, uz pouku o pravnom lijeku.
- Obezbijediti obuku i specijalizaciju novih državnih tužilaca, koji će biti nadležni za ratne zločine u SDT, od strane tužilaca koji su radili u Tužilaštvu Haškog tribunala, posebno o tome na koje načine tužioci postupaju samoinicijativno (proaktivno). U obuku uključiti i tužioce iz BiH, koji imaju iskustva s primjenom međunarodnog humanitarnog prava i krivično-pravnih instituta u kontekstu ratnih zločina kao što su komandna odgovornost, saučešništvo, pomaganje, podstrekavanje, udruženi zločinački poduhvat, a koje državno tužilaštvo Crne Gore nije primjenjivalo.
- Obezbijediti bolju komunikaciju s javnošću u pogledu rada na predmetima ratnih zločina.
- Izvještavati VDT o primjeni svih zadataka i aktivnosti predviđenih Strategijom, o problemima u implementaciji Strategije i mjerama preduzetim za njihovo rješavanje.

Višim sudovima u Crnoj Gori

- U svim predmetima seksualnog nasilja u kojima svjedoci i žrtve budu imali zaštićeni status, davanje iskaza obezbijediti putem video linka. U ovim predmetima je neophodno odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu u krivičnom postupku, kako žrtve u parnici ne bi morale da otkriju svoj identitet.

Ministarstvu pravde Crne Gore

- Preduzeti sve neophodne korake za poboljšanje regionalne saradnje u oblasti procesuiranja predmeta ratnih zločina, tačnije za privođenje pravdi ratnih zločinaca koji su pravosnažno osuđeni u Crnoj Gori, a nalaze se u zemljama regiona.

Ministarstvu evropskih poslova

- Izmijeniti indikator uspjeha u Akcionom planu za adresiranje ključnih prioriteta u cilju ispunjenja privremenih mjerila za poglavlje 23 iz 2022. godine, tako da on

obuhvata analizu i npr. broja pokrenutih predmeta na inicijativu SDT, neriješenih predmeta u postupku pred tužilaštvom, stope osuđivanosti optuženih, podignutih optužnica za komandnu odgovornost itd, a ne samo rješavanje jednog predmeta koji se nalazi pred sudom.

1. O Strategiji za istraživanje ratnih zločina

Strategija za istraživanje ratnih zločina Crne Gore („Strategija“), koju je Vrhovni državni tužilac Ivica Stanković donio 8. maja 2015, nije revidirana do kraja rada na ovom izvještaju u januaru 2023. godine.¹²

Za primjenu Strategije bilo je nadležno Specijalno državno tužilaštvo (SDT), tačnije Glavni specijalni državni tužilac (GST).¹³ Na poziciji GST se nalazio Milivoje Katnić do 17. februara 2022. godine.¹⁴ Mjesec dana nakon njegovog odlaska u penziju, 18. marta 2022, za GST je izabran sudija Višeg suda u Podgorici, Vladimir Novović.¹⁵

Vrhovni državni tužilac (VDT) je jedini nadležan za nadzor nad primjenom Strategije.¹⁶ Od 2015. do juna 2021. godine tu funkciju je vršio Ivica Stanković.¹⁷ U izvještajnom periodu primjenu Strategije su pratili v.d. VDT Dražen Burić, od juna 2021. do 5. februara 2022. godine,¹⁸ a zatim i v.d. VDT Maja Jovanović.

Strategija obavezuje SDT da svaka dva mjeseca dostavlja VDT-u izvještaje o preduzetim radnjama.¹⁹ Od juna 2021. do decembra 2022. godine, SDT je sačinilo osam izvještaja.²⁰ Obaveza izvještavanja je uredno poštovana, uz neznatna odstupanja, za razliku od ranijeg perioda.²¹

2. O primjeni Strategije od juna 2021. do kraja 2022. godine

2.1. Sprovođenje propisanih zadataka

Zadaci predviđeni Strategijom		Status
1.	Identifikacija događaja gdje su možda bili umiješani potencijalni osumnjičeni crnogorski državljani. ²²	Bez napretka.
2.	Identifikacija crnogorskih državljana koji su možda učestvovali u paramilitarnim grupama koje su bile aktivne tokom rata na području bivše Jugoslavije. ²³	Bez napretka.
3.	Pregledati stare predmete („Morinj“, „Bukovica“, „Deportacija“, „Kaluderski laz“ i dr.) u cilju provjere da li je moguće identifikovati još neke osumnjičene, uzimajući u obzir sve modele krivične odgovornosti i krivična djela. ²⁴	Bez napretka.

SDT nije ostvarilo vidljiv napredak u odnosu na tri suštinska zadatka propisana Strategijom. Pokrenut je samo jedan krivični postupak, protiv Slobodana Pekovića, pripadnika Vojske Republike Srpske. Njega je identifikovalo i prvobitno optužilo Tužilaštvo BiH, koje je onda predmet ustupilo Crnoj Gori. To znači da procesuiranje Pekovića ne

¹² Strategija je dostupna na: https://sudovi.me/static/vrtd/doc/Strategija_za_istrazivanje_ratnih_zlocina-1.pdf.

Opis Strategije za istraživanje ratnih zločina, kao i zadatka koji su njome određeni pogledajte u prethodnom izvještaju HRA „Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021“.

¹³ Zakon o Specijalnom državnom tužilaštvu – ZSDT, „Sl. list Crne Gore“ br. 10/15, čl. 3 st. 1 tač. 5.

¹⁴ Odluka Tužilačkog savjeta o prestanku funkcije Milivoja Katnića, TS br. 53/2022 od 17. 2. 2022.

¹⁵ Odluka Tužilačkog savjeta TS br. 128/2022 od 18. 3. 2022, o izboru Vladimira Novovića za GST.

¹⁶ Strategija za istraživanje ratnih zločina, odjeljak „Odgovornost“.

¹⁷ Crna Gora je jedina zemlja u kojoj je institucija koja je usvojila strategiju jedina i nadležna za nadzor nad njenom primjenom. Strategija za istraživanje ratnih zločina, odjeljak „Odgovornost“.

¹⁸ Dražen Burić je na funkciju vršioca dužnosti VDT izabran 10. 6. 2021. (TS br. 252/2021).

¹⁹ Strategija za istraživanje ratnih zločina, odjeljak „Odgovornost“.

²⁰ HRA je do navedenih izvještaja došla putem zahtjeva za slobodan pristup informacijama VDT.

²¹ Od septembra 2015. do 1. juna 2021, SDT je sačinilo 22 izvještaja, iako je bilo u obavezi da sačini njih 30.

²² Strategija za istraživanje ratnih zločina, str. 1.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*, str. 2, čl. IV.

predstavlja rezultat proaktivnog pristupa SDT u ispunjenju strateških obaveza (vidjeti 4.2. *Procesuiranje predmeta Slobodana Pekovića rođenog Ćurčić*).

U odnosu na **obavezu identifikacije crnogorskih državljana koji su učestvovali u paramilitarnim formacijama tokom rata na području bivše Jugoslavije**,²⁵ SDT se oslonilo na dokaze dostavljene od država iz regiona, konkretno BiH i Rezidualnog mehanizma u Hagu. Pored optuženog Slobodana Pekovića, kao pripadnik paravojnih formacija koje su na području Foče vršile silovanja, označen je od strane BiH i Ranko Radulović, kontroverzni nikšićki biznismen i bivši vlasnik fudbalskog kluba „Čelik“ iz Nikšića. On je za ratne zločine počinjene na teritoriji Foče optužen 2020. godine u BiH, ali je njegov predmet i dalje u fazi izviđaja. Nije poznato da su u izvještajnom periodu preduzimane bilo kakve radnje (vidjeti poglavlja 3.2.3. *Slučajevi silovanja u istočnoj BiH* i 8. *Regionalna i međunarodna saradnja*).²⁶

Takođe, Rezidualni mehanizam je, u novembru 2020, dostavio SDT-u dosije za više od 15 crnogorskih državljana, koji se sumnjiče da su učestvovali u vršenju ratnih zločina, uključujući ubistvo, mučenje, seksualno ropstvo i silovanje.²⁷ Prema izvještajima SDT, Specijalni istražni tim je početkom 2021. izvršio identifikaciju tih osoba,²⁸ ali nije poznato koje radnje je u tom pravcu preduzimao iako se dostavljeni materijal odnosio na konkretno određene osobe.

O preostala dva zadatka, **identifikaciji događaja i reviziji starih, pravosnažno okončanih predmeta, u izvještajima SDT nema ni jedne jedine riječi**.

Komiteo protiv torture (CAT) je, u maju 2022, obavezao Crnu Goru da, između ostalog, proaktivno istraži dokaze o krivičnoj odgovornosti na osnovu principa komandne odgovornosti ili odgovornosti nadređenog lica²⁹ i da mu izvještaj o napretku dostavi do 13. maja 2023. godine.³⁰ Ova obaveza bi trebalo da dovede do ponovnog sagledavanja starih predmeta („Morinj“, „Bukovica“, „Deportacija“, „Kaludžerski laz“ i dr.) i provjere da li se mogu identifikovati još neki osumnjičeni, uzimajući u obzir sve modele krivične odgovornosti i krivična djela.³¹

2.2. Sprovođenje propisanih aktivnosti

Nedostaci teksta Strategije, izostanak akcionog plana sa rokovima za sprovođenje aktivnosti i indikatorima za procjenu uspješnosti, na koje je HRA ukazala u prethodnom izvještaju,³² doveli su do neadekvatnog izvještavanja SDT o realizaciji preko polovine predviđenih aktivnosti u izvještajnom periodu (55,6%).

Kako Strategija predviđa da nepreduzimanje propisanih aktivnosti i radnji povlači odgovornost nadležnog tužioca,³³ činjenica da SDT ne izvještava VDT o primjeni svake aktivnosti, ukazuje na potrebu da VDT periodično provjerava rad SDT u ovoj oblasti, blagovremeno identifikuje propuste i pozove na odgovornost nadležnog tužioca.

²⁵ *Ibid*, str. 1.

²⁶ Podatak dobijen na sastanku sa SDT, 3. 11. 2022.

²⁷ „Obraćanje g. Sergeja Brammerta, Tužitelja Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove, Savjetu bezbjednosti Ujedinjenih Nacija“, Ujedinjene nacije, Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove, 14. 12. 2020: <https://www.irmct.org/sites/default/files/statements-and-speeches/201215-unscc-prosecutor-address-bcs.pdf>

²⁸ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 7. 5. 2021, str. 2.

²⁹ Zaključna razmatranja Komiteta protiv torture o trećem periodičnom izvještaju Crne Gore, 10. 5. 2022, tač. 23.

³⁰ *Ibid*, tač. 34.

³¹ Strategija za istraživanje ratnih zločina, str. 2, čl. IV.

³² Vidjeti Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021, op.cit, str. 8.

³³ Strategija za istraživanje ratnih zločina, str. 3. „Odgovornost“.

Izveštaji SDT ne govore o prikupljanju operativnih saznanja o članovima organizovanih kriminalnih grupa koje su bile aktivne tokom rata devedesetih, sakupljanju policijskih izvještaja sa terena baziranih npr. na obavještajnim aktivnostima u selima i mjestima porijekla već poznatih osoba koje su bile uključene u ratne zločine, sačinjavanju liste događaja i mogućih izvršilaca, liste mogućih svjedoka-žrtava ratnih zločina ili liste svjedoka saradnika u regionu.³⁴

U nastavku slijedi pregled aktivnosti propisanih Strategijom uz podatke o njihovoj primjeni.

Aktivnosti predviđene Strategijom		Izveštavanje o sprovedenim aktivnostima
1.	Sakupljanje informacija o događajima i mogućim izvršiocima uz pomoć otvorenih izvora uključujući informacije državnih tužilaštava susjednih zemalja, izvještaje međunarodnih i nevladinih organizacija, novinske članke i informacije i dr.	SDT je upućivalo zamolnice Rezidualnom mehanizmu u Hagu i tužilaštvima u regionu. Jedan predmet je formiran na osnovu novinskog članka. Komunikacija s NVO sektorom isključivo se bazirala na zahtjevima NVO za pristup informacijama i pozivima SDT da učestvuje na skupovima. Npr. na inicijativu HRA, održan je sastanak 3. novembra 2022. ³⁵ Sa advokatom Velijom Murićem sastanak je održan 10. februara 2022 ³⁶ , povodom njegove krivične prijave u vezi zločina u Kaluđerskom lazlu.
2.	Sakupljanje informacija o članovima organizovanih kriminalnih grupa u državi, uz pretpostavku mogućeg kontinuiteta između organizovanih kriminalnih grupa danas, i onih koje su bile aktivne tokom rata.	Nema podataka.
3.	Sakupljanje policijskih izvještajima o aktivnostima na terenu koje su imale za cilj identifikaciju osoba koja su moguće učestvovala u ratnim zločinima.	Nema podataka.
4.	Analiza prikupljenih informacija pravljenjem veza između događaja i potencijalnih izvršilaca.	Izveštaji SDT govore o tužilačko – policijskim timovima, koji prikupljaju nove i analiziraju već postojeće informacija u pojedinačnim predmetima ratnih zločina. O radu ovih timova, vidjeti poglavlje 2.3. <i>Formiranje</i>

³⁴ Na sastanku 24. 5. 2021, SDT je saopštilo da su ove liste sačinjene, iako o tome nema traga u bilo kom izvještaju SDT od 2015 do kraja 2022.

³⁵ Sastanku su prisustvovali: GST, Vladimir Novović, portparol SDT Vukas Radonjić, viša državna tužiteljka upućena na rad u SDT Tanja Čolan Deretić i predstavnice HRA Tea Gorjanc Prelević i Bojana Malović. GST Vladimir Novović je u svom petogodišnjem programu rada od 3. 3. 2022, naveo da će posebno voditi računa o odnosu SDT sa NVO. Dalje, da se taj odnos neće ispoljavati samo kroz rješavanje podnijetih prijava ili zahtjeva za slobodan pristup informacijama, već da će se produbiti kroz organizovanje sastanaka sa predstavnicima civilnog sektora. Sastanak održan sa HRA 3. 11. 2022, iako podstaknut od strane ove organizacije, organizovan je od strane SDT, što dijelom ukazuje na spremnost novog GST za saradnju.

³⁶ Sastanak održan sa državnom tužiteljkom VDT, Lidijom Vukčević, koja je u SDT radila na predmetima ratnih zločina.

		<i>tužilačko - policijskih timova.</i>
5.	Sačinjavanje liste događaja i mogućih izvršilaca.	Nema podataka.
6.	Sačinjavanje liste mogućih svjedoka-žrtava ratnih zločina.	Nema podataka.
7.	Sačinjavanje liste svih svjedoka saradnika (izvršilaca koji su odlučili da sarađuju) u regionu.	Nema podataka.
8.	Pristupiti saslušanju svjedoka-žrtava i svjedoka saradnika.	SDT je u izvještajnom periodu saslušalo jedno lice u svojstvu okrivljenog, ³⁷ i jedno u svojstvu svjedoka-žrtve ratnog zločina. ³⁸ Po zamolnicama tužilaštava iz regiona SDT je saslušalo dvije osobe u svojstvu svjedoka, ³⁹ a četiri u svojstvu osumnjičenih. ⁴⁰ Nije poznato da li je neki od ovih svjedoka imao status svjedoka saradnika.
9.	Identifikovati pojedinačne predmete, izvršiti njihovu pravnu kvalifikaciju i u skladu sa njom sprovesti i okončati istragu.	U slučaju Peković je došlo do pokretanja krivičnog postupka na osnovu uspostavljene pravne kvalifikacije.

SDT nije obaviještavalo VDT ni o eventualnim problemima iz odjeljka Strategije „Mogući problemi tokom istraživanja ratnih zločina”. Oni mogu nastati usled nedostataka povjerenja svjedoka-žrtava u policiju i tužilaštvo, oko sprovođenja mehanizma zaštite svjedoka-žrtava i zbog nedostataka saradnje i razmjene informacije između policije i tužilaštva.⁴¹

Primjera radi, poznato je da u predmetu protiv okrivljenog Ranka Radulovića, žrtve nisu dale saglasnost da BiH ustupi krivično gonjenje Crnoj Gori, iako njegovo izručenje BiH nije moguće (vidjeti poglavlje 8, Regionalna i međunarodna saradnja). Ni u jednom trenutku SDT nije izvjestilo VDT šta je preduzelo u cilju rješavanja ovog problema, da li je primjenilo rješenja predviđena Strategijom u odeljku “Moguća rješenja problema u istraživanju ratnih zločina” i ako jeste, sa kakvim rezultatom.⁴²

³⁷ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 25. 10. 2021, str. 1-2

³⁸ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 28. 12. 2021, str. 1.

³⁹ SDT saslušalo jedno lice u svojstvu svjedoka 22. 7. 2021, postupajući po zamolnici Kantonalnog tužilaštva Travnik BiH (izvještaj od 30. 7. 2021) i jedno lice u svojstvu svjedoka 18. 8. 2021, postupajući po zamolnici Tužilaštva za ratne zločine R. Srbije (izvještaj od 25. 10. 2021).

⁴⁰ SDT saslušalo jedno lice u svojstvu osumnjičenog 17. 8. 2021, postupajući po zamolnici Tužilaštva – Tužiteljstva BiH (izvještaj od 25. 10. 2021), jedno lice u svojstvu osumnjičenog 5. 10. 2021, postupajući po zamolnici Tužilaštva – Tužiteljstva BiH (izvještaj od 25. 10. 2021), jedno lice u svojstvu osumnjičenog, postupajući po zamolnici Tužilaštva BiH (izvještaj od 28. 12. 2021), jedno lice u svojstvu osumnjičenog, postupajući po zamolnici Okružnog javnog tužilaštva xx, predmet Ktr – S.br. 232/22 (izvještaj od 1. 8. 2022).

⁴¹ Strategija za istraživanje ratnih zločina, odjeljak „Mogući problemi tokom istraživanja ratnih zločina”.

⁴² Strategijom je predviđeno da će SDT radi prevazilaženja mogućih problema u istraživanju ratnih zločina, preduzeti aktivnosti: na povećanju transparentnosti krivičnog gonjenja ratnih zločina u mjeri koja ne ugrožava započeta istraživanja, na javnoj posvećenosti tužilaštva da istraži ratne zločine i na poboljšanju tužilačkih komunikativnih vještina i tehnika saslušanja svjedoka, pri čemu, kada je neophodno, ponuditi i promjenu mjeste boravka kod primjene zakonskih odredaba o zaštiti svjedoka, te

Ponovo ističemo da bi nova Strategija ili njen akcioni plan, trebalo da sadrže rokove za sprovođenje aktivnosti, kao i obavezu izvještavanja o primjeni svake aktivnosti pojedinačno, obavezu izvještavanja o problemima u procesuiranju ratnih zločina i preduzetim radnjama za prevazilaženje nastalih problema. VDT ili Tužilački savjet bi na godišnjem nivou trebalo da sprovodi detaljnu provjeru svega onoga što je SDT učinilo u ovoj oblasti, zato što se u polugodišnjim i godišnjim izvještajima SDT, po pravilu, nalazi samo po jedna rečenica koja govori o procesuiranju ratnih zločina.⁴³

2.3. Formiranje tužilačko - policijskih timova

Strategijom je pod naslovom „Neophodni resursi“ predviđeno formiranje timova sastavljenih od jednog tužioca i dva-tri policajca za *svaki predmet* ratnih zločina, sa primarnim zadatkom njihovog istraživanja.⁴⁴ Od usvajanja Strategije, formirana su četiri istražna tima na četiri predmeta, iako ih je SDT za sedam godina izviđalo oko 16.⁴⁵

Prvi ovakav tim formiran je tek nakon pet godina od donošenja Strategije - 13. novembra 2020,⁴⁶ kada je dobijena dokumentacija od Rezidualnog mehanizma o „više od petnaest osumnjičenih crnogorskih državljana protiv kojih se sada može provesti istraga za teške zločine, uključujući seksualno nasilje”.⁴⁷ Istražni tim su činili specijalni tužilac, saradnik u SDT-u i ovlašćeni policijski službenici Specijalnog policijskog odjeljenja (SPO).⁴⁸ Nakon što je ovaj predmet od tužiteljke VDT, Lidije Vukčević preuzela viša državna tužiteljka upućena na rad u SDT, Tanja Čolan Deretić, donijeta je odluka o izmjeni sastava istražnog tima zbog promijene postupajuće tužiteljke.⁴⁹

Tim je radio na identifikaciji crnogorskih državljana za koje se sumnja da su učestvovali u vršenju ratnih zločina na području bivše SFRJ,⁵⁰ i prikupljanju potrebnih obavještenja od identifikovanih osoba.⁵¹ Istražne radnje su dovele do saslušanja po jedne osobe u svojstvu svjedoka u Crnoj Gori,⁵² i BiH, dok su izjave u svojstvu građana uzete od dvije osobe na okolnosti predmetnog događaja.⁵³

Drugi istražni tim je formiran krajem 2021, u predmetu u kom je SDT preuzelo krivično gonjenje protiv više lica, državljana Crne Gore, zbog izvršenja krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva na osnovu zamolnice Okružnog javnog tužilaštva u Trebinju.⁵⁴ Riječ je o događajima koji su se odigrali 1992. i 1993. godine na teritoriji Bukovice. Potencijalni počinioci zločina su pripadnici aktivnog i rezervnog sastava Jugoslovenske narodne armije (JNA) i rezervnog sastava policije – CB Pljevlja, a stradali su civili, Bošnjaci, koji su živeli u teritoriju Bukovice.⁵⁵ Za godinu dana istražni tim je preko INTERPOL-a izvršio

redovno organizovati sastanke istog tužioca i istog policajca i podržavati manje formalan pristup u njihovom odnosu prilikom istraživanja ratnih zločina.

⁴³ Npr. u godišnjem izvještaju o radu SDT za 2021, na temu ratnih zločina je rečeno: „U izvještajnom periodu zbog krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom (ratni zločini) primljena je prijava protiv 1 lica protiv kojeg je podignuta optužnica koja je u radu pred sudom“. Dostupno na: https://sudovi.me/static/spdt/doc/Izvjestaj_o_radu_za_2021..pdf, str. 39.

⁴⁴ Strategija za istraživanje ratnih zločina, str. 3.

⁴⁵ Brojka je formirana na osnovu podataka iz redovnih dvomjesečnih izvještaja SDT.

⁴⁶ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 5. februara 2021. godine, str. 2-3.

⁴⁷ „Obraćanje g. Sergea Brammerta, Tužitelja Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove, op.cit.

⁴⁸ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 5. 2. 2021, str. 2-3.

⁴⁹ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 3. 10. 2022, str. 2.

⁵⁰ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 7. 5. 2021, str. 2.

⁵¹ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 23. 3. 2022, str. 1.

⁵² Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 28. 12. 2021, str. 1.

⁵³ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 5. 2022, str. 1.

⁵⁴ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 28. 12. 2021, str. 2.

⁵⁵ Podatak koji je delegacija Crne Gore dostavila Komitetu protiv torture prilikom razmatranja trećeg periodičnog izvještaja u aprilu 2022.

provjeru određenog broja osoba u cilju utvrđivanja njihovog prebivališta,⁵⁶ što je dalje dovelo do saslušanja tih osoba u BiH u svojstvu svjedoka i oštećenih u maju 2022.⁵⁷ Nakon preduzetih radnji, istražnom timu je promijenjen sastav zbog izmjene postupajućeg tužioca.⁵⁸

Između avgusta i oktobra 2022, istražni timovi su formirani i za rad na predmetima koje crnogorsko tužilaštvo izviđa od 2011, odnosno 2016. godine. Prvi predmet se tiče ratnog zločina protiv civilnog stanovništva izvršenog u Zvekoviću u blizini dubrovačkog aerodroma, zbog ubistva jednog civila. Drugi predmet se odnosi na ratni zločin na području Čepikuća, Ivanjice, Osojnika i Graba u Hrvatskoj u oktobru 1991. godine lišavanjem života 24 pripadnika JNA i nestanka i stradanja sedmorice pripadnika JNA u reonu Crnoglava kod Neuma na teritoriji BiH 23. aprila 1992.⁵⁹ O aktivnostima ovih timova do kraja 2022, SDT nije izvijestilo VDT.

3. Pregled okončanih predmeta

U posljednje tri decenije pred crnogorskim sudovima je vođeno osam krivičnih postupaka za ratne zločine izvršene tokom ratova devedesetih na području bivše Jugoslavije.⁶⁰ Sedam je pravosnažno okončano, dok se posljednji na kraju 2022. godine nalazio u fazi prvostepenog suđenja pred Višim sudom u Podgorici. Postupci su obuhvatali 38 optuženih, od kojih je 11 (28,9%) pravosnažno osuđeno, a 26 oslobođeno svih optužbi (68,4%).

Akcionim planom za adresiranje ključnih prioriteta u cilju ispunjenja privremenih mjerila za poglavlje 23 iz 2022. godine, rješavanje jednog predmeta ratnog zločina koji se nalazi pred sudom postavilo se kao indikator uspjeha. Kao rok za okončanje rada na ovom predmetu određen je januar 2023. godine.⁶¹ Kako je tek treće ročište u ovom predmetu zakazano za 24. januar 2023, rok neće biti ispoštovan (vidjeti poglavlje 4.2. *Procesuiranje predmeta Slobodana Pekovića rođenog Ćurčić*). Ipak, borba protiv nekažnjivosti se ne može cijeliti u kontekstu postavljenog kriterijuma, zadavanjem roka sudu za procesuiranje, posebno jer se na taj način ne cijeni efikasnost djelovanja SDT, koje je od 2015. do 2023. godine procesuiralo samo dvojicu okrivljenih, i to u predmetima koje su ustupile druge države. Dakle, **procesuiranje nije bilo rezultat samoinicijativnog djelovanja crnogorskog tužilaštva, kakvo je Evropska komisija očekivala od 2013. godine.**⁶² Realna slika napretka Crne Gore na polju procesuiranja ratnih zločina može se dobiti samo nakon analize i razmatranja svih navedenih faktora, poput broja pokrenutih predmeta na inicijativu SDT, neriješenih predmeta u postupku pred tužilaštvom, stope osuđivanosti optuženih, podignutih optužnica za komandnu odgovornost itd,⁶³ a ne samo na osnovu brzine sudskog procesuiranja jednog slučaja.

⁵⁶ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 5. 2022, str. 1-2.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 3. 10. 2022, str. 2.

⁵⁹ Od sedam stradalih pripadnika JNA, posmrtni ostaci šestorice pronađeni su u reonu Stolova, Neum, 1992. godine. Jedno tijelo je pronađeno na lokaciji u Trebinju 1993.

⁶⁰ Vidi B. Ivanišević, T. Gorjanc Prelević, Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori (2009–2015), HRA, Podgorica, 2016, str. 6. Pregled ovih suđenja vidi u Dodatku I.

⁶¹ Akcioni plan za adresiranje ključnih prioriteta u cilju ispunjenja preostalih privremenih mjerila u poglavljima 23 i 24, Vlada Crne Gore, Ministarstvo evropskih poslova, oktobar 2022, str. 2.

⁶² Izvještaj o napretku Crne Gore za 2013, Evropska komisija, oktobar 2013, str. 10; Izvještaj o napretku Crne Gore za 2014, Evropska komisija, oktobar 2014, str. 48; Izvještaj o Crnoj Gori za 2015, Evropska komisija, novembar 2015, str. 61; Izvještaj o Crnoj Gori za 2016, Evropska komisija, novembar 2016, str. 70; Izvještaj o Crnoj Gori za 2016, Evropska komisija, novembar 2016, str. 70; Izvještaj o Crnoj Gori za 2018, Evropska komisija, april 2018, str. 19; Izvještaj o Crnoj Gori za 2019, Evropska komisija, maj 2019, str. 20 i Izvještaj za Crnu Goru za 2020, Evropska komisija, oktobar 2020, str. 24.

⁶³ Treba primijeniti proaktivan pristup da bi se obezbijedilo da se ratni zločini djelotvorno istražuju, presuđuju i kažnjavaju u skladu sa međunarodnim standardima. Sudske odluke koje su donesene u prošlosti sadrže pravne pogreške i nedostatke u primjeni međunarodnog humanitarnog prava. Optužnice za komandnu odgovornost, saučesništvo i pomaganje i podsticanje još nisu podizane. Izvještaj Evropske komisije za 2021. godinu, str. 39: <https://api.skupstina.me/media/files/1640082430-izvjestaj-evropske-komisije-za-2021-godinu.pdf>

3.1. Obaveza pregleda starih predmeta (Morinj, Bukovica, Deportacija, Kaluđerski laz i dr.)

Evropska komisija je u kontinuitetu od 2013. godine objavljivala jednu istu kritiku u odnosu na Crnu Goru - da dosadašnje presude u predmetima ratnih zločina nisu bile u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom i da je izostala puna primjena domaćeg krivičnog prava, da treba primijeniti proaktivniji pristup u istrazi, krivičnom gonjenju i kažnjavanju ratnih zločina i da još uvijek nisu podizane optužnice za komandnu odgovornost, saučesništvo, pomaganje i podstrekavanje.⁶⁴ Međutim, od usvajanja Strategije, Državno tužilaštvo, konkretno SDT, nije pokrenulo nijednu istragu na sopstvenu inicijativu ili podiglo optužnicu u vezi komandne odgovornosti, saučesništva, podstrekavanja ili pomaganja ratnog zločina.

U vezi sa tim, član IV Strategije predviđa obavezu da se razmotre stari predmeti, „Morinj”,⁶⁵ „Bukovica”,⁶⁶ „Deportacija”,⁶⁷ „Kaluđerski laz”⁶⁸ i dr. u cilju provjere da li je moguće identifikovati još neke osumnjičene, uzimajući u obzir sve modele krivične odgovornosti i krivična djela.⁶⁹ Međutim, nema izvještaja o tome da li je i kako primjenjena ova obaveza, dok su skoro sve nove krivične prijave u vezi ovih predmeta odbačene.⁷⁰ Nepoznat je i status krivične prijave koju je 18. aprila 2015. podnio advokat Velija Murić ispred Crnogorskog komiteta pravnika za ljudska prava, u vezi zločina u Kaluđerskom lazju.⁷¹ O ovoj prijavi ne govore ni izvještaji SDT, niti je advokat Murić kao njen podnosilac informisan o preduzetim radnjama.⁷²

Ako SDT smatra da u ovim predmetima nema formalnopravnih uslova za ponovno pokretanje postupka protiv osoba koje su već bile procesuirane – iz razloga *ne bis in idem*,⁷³ treba imati u vidu da čl. 425 st. 1, tač. 3 ZKP Crne Gore propisuje da se krivični postupak može ponoviti na štetu okrivljenog ako „se iznesu nove činjenice ili podnesu novi dokazi koji su sami za sebe ili u vezi sa ranijim dokazima podobni da prouzrokuju osudu lica koje je bilo oslobođeno ili njegovu osudu po strožijem krivičnom zakonu.”⁷⁴ Prema mišljenju profesora Nebojše Vučinića *utvrđena namjerno pogrešna kvalifikacija djela, na koju se posebno u predmetima Deportacije i Bukovice može opravdano sumnjati, predstavlja „novu činjenicu” koja je neophodna za obnovu postupka u svim savremenim krivično-pravnim sistemima.*⁷⁵

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ U logoru Morinj, koji je u blizini Kotora formirala JNA, od oktobra 1991. do avgusta 1992. godine bilo je zatvoreno i zlostavljano oko 270 Hrvata, od kojih polovina civila, koji su dovođeni sa dubrovačkog ratišta.

⁶⁶ Za vrijeme oružanog sukoba u BiH, na teritoriji Bukovice, koja se nalazi na sjeveru Crne Gore i koja je do 1993. bila naseljena pretežno muslimanskim stanovništvom, rezervisti Vojske Jugoslavije, pripadnici paravojnih formacija i policije Republike Crne Gore su, uz izgovor da traže nelegalno oružje, vršili mučenje, pretrase, pljačke, maltretirali i zlostavljali bukovičke Bošnjake. Prema podacima Udruženja prognanih Bukovčana, u periodu od 1992. do 1995. godine, u tom kraju je ubijeno šest osoba, dvije su izvršile samoubistvo od posljedica torture, 11 je oteto, a 70-tak podvrgnuto fizičkoj torturi. Zapaljeno je najmanje osam kuća, džamija u selu Planjsko, dok je 90 porodica, sa oko 270 članova, protjerano i uglavnom sva domaćinstva opljačkana.

⁶⁷ Crnogorska policija je u maju 1992. nezakonito uhapsila najmanje 66 izbjeglica iz BiH,⁶⁷ uglavnom Muslimana, starosti od 18 do 66 godina, koji su u Crnu Goru izbjegli od rata koji je već buktao u BiH, kako bi ih kao taoce predala vojsci bosanskih Srba pod vođstvom Radovana Karadžića i Ratka Mladića da im posluže za razmjenu ratnih zarobljenika. O ovoj činjenici svjedoče pisana dokumenta. Svi izručeni iz Herceg Novog 27. maja 1992. su neposredno nakon toga ubijeni, dok je druga grupa 25. maja 1992. upućena u koncentracioni logor KPD Foča, odnosno na neutvrđenu lokaciju u istočnoj BiH (Republici Srpskoj). Izručenje u koncentracioni logor je uspjelo da preživi samo 12 osoba.

⁶⁸ Za vrijeme NATO intervencije prema Saveznoj Republici Jugoslaviji, 1999. godine, na teritoriji Kaluđerskog laza i okolnih sela, gdje nije bilo sukoba, pripadnici Vojske Jugoslavije ubili su 22 i ranili sedam civila albanske nacionalnosti, koji su sa ratom zahvaćenog Kosova prešli u Crnu Goru.

⁶⁹ Strategija za istraživanje ratnih zločina, str. 2, čl. IV.

⁷⁰ Vidi Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021, op.cit, str. 25-28.

⁷¹ *Ibid.*, str. 33.

⁷² Informacija dobijena od advokata Murića 7. 1. 2023.

⁷³ Podatak dobijen na sastanku sa GST 3. 11. 2022.

⁷⁴ U st. 2 ovog čl. je propisano: „Ponavljanje krivičnog postupka na štetu oslobođenog ili osuđenog lica nije dozvoljeno, ako je proteklo više od šest mjeseci od dana kad je tužilac saznao za nove činjenice ili nove dokaze.”

⁷⁵ Detaljnije vidi Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva 2015-2021“, Dodatak, prof. dr. Nebojša Vučinić NE BIS IN IDEM – Mogućnost ponovnog suđenja za ratne i zločine, HRA, Podgorica, jun 2021, str. 53.

3.1.1. Predmet „Deportacija izbjeglica“

Mauricio Salustro, bivši državni tužilac iz Italije, koga je Evropska komisija 2014. godine angažovala da u svojstvu stručnjaka analizira rad državnog tužilaštva i sudova Crne Gore na procesuiranju ratnih zločina, posebno je kritikovao strateški pristup državnih tužilaca u ova dva predmeta. U predmetu „Deportacija“ stavove suda ocjenio je kao „očigledno pogrešne“ i „bez presedana“.⁷⁶ Evidentirao je i propust u kvalifikaciji djela koje je napravilo državno tužilaštvo, jer se nije pozvalo na sve radnje izvršenja koje je bilo moguće dokazati da okrivljene optuži za konkretne radnje uzimanja talaca i nezakonitog lišavanja slobode, koje su pravosnažno dokazane,⁷⁷ i to u svojstvu saizvršilaca ili bar pomagača.⁷⁸

Više objektivnih razloga govori u prilog ponavljanja istrage u ovom predmetu: neobuhvatanje optužnicom svih mogućih okrivljenih, kao ni svih žrtava; izbjegavanje da se pravilno primjene norme domaćeg i međunarodnog prava da bi se okrivljeni oslobodili i odbranila politička teza vlasti Crne Gore da nijesu učestvovali u ratu u BiH, iako presude Haškog tribunala i Međunarodnog suda pravde govore drugačije, kao i sudski utvrđene činjenice u pogledu Deportacije; propust u kvalifikaciji djela koje je napravilo državno tužilaštvo; propust u vidu ugrađivanja međunarodnopravnih normi u činjenični opis optužnice, koje je sud iskoristio kao opravdanje za oslobađajuću presudu⁷⁹.

3.1.2. Predmet „Bukovica“

Do nekažnjivosti u „Bukovici“ došlo je između ostalog zbog proizvoljnog stava Apelacionog suda Crne Gore da se zločini počinjeni tokom devedesetih godina XX vijeka ne mogu procesuirati kao zločini protiv čovječnosti, zato što u vrijeme izvršenja djela nije postojao međunarodni akt ratifikovan od strane SR Jugoslavije koji bi ga inkriminisao.⁸⁰ Salustro je kritikovao strategiju tužilaštva Crne Gore da okrivljene uopšte i goni za zločin protiv čovječnosti, koji je mnogo teže dokazati od ratnih zločina⁸¹ zbog toga što je potrebno demonstrirati sistematski napad – „čak i jedan slučaj nasilja ili maltretiranja bi bio dovoljan da integriše ratni zločin“.⁸² Apelacioni sud je mogao ispitati i utvrditi da radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti u predmetu Bukovica odgovaraju radnjama izvršenja ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, ali se time nije bavio.⁸³

Zahtjev za pokretanje istrage u „Bukovici“ zbog zločina protiv čovječnosti podnijet je od strane VDT za vrijeme mandata Vesne Medenice kao VDT, da bi kasnije vijeće Vrhovnog suda kojim je ona predsjedavala prilikom ocjene zahtjeva zakonitosti potvrdilo stav Apelacionog suda, da zločin protiv čovječnosti u to vrijeme nije bio ni predviđen u Crnoj Gori. Ovakvo postupanje ukazuju na potencijalnu namjeru vrha pravosuđa da se počinio ratnog

⁷⁶ Pravosnažnom presudom Višeg suda u Podgorici od 2012, koju je Apelacioni sud potvrdio 2013, optuženi su u predmetu Deportacije oslobođeni krivice jer nisu imali potrebno „svojstvo“ da bi mogli da odgovaraju za ratni zločin u vidu „pripadništva vojnoj, političkoj, ili administrativnoj organizaciji strane u sukobu“, a nisu ni „postupali u službi strane u sukobu“. Salustro je ovakav stav suda ocijenio kao „očigledno pogrešan“ i „bez presedana“, navodeći da on ne proizilazi ni iz teksta odredbe krivičnog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, niti iz prakse sudova u svijetu, jer je opšte poznato da je za postojanje ratnog zločina sasvim dovoljno da za vrijeme rata dođe do izvršenja neke zabranjene radnje protiv zaštićene osobe i u bliskoj vezi sa oružanim sukobom – nexus. Peer-based Assessment Mission to Montenegro, on the Domestic handling of war crimes (by Maurizio Salustro), 2014, str. 14 i str. 16.

⁷⁷ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012, str. 179–80, 184 i 211–212.

⁷⁸ Peer-based Assessment Mission to Montenegro on the domestic handling of war crimes, *op.cit.*, str. 12.

⁷⁹ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012, str. 208–09; presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs.18/2013, 17. maj 2013, str. 6; presuda Vrhovnog suda Crne Gore u predmetu Kzz. br. 4/15, 23. jun 2015, str. 8. Za komentar vidi „Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori (2009–2015)“, *op.cit.*, str. 33.

⁸⁰ Ovakav stav Apelacionog suda, je neosnovan, zato što je dovoljno da protivpravnost zločina protiv čovječnosti i elementi tih zločina budu utvrđeni pravilima međunarodnog običajnog prava, tako da pravila ne moraju biti kodifikovana u „međunarodnom aktu“, odnosno „propisima“, kako je pogrešno utvrdio Apelacioni sud.

⁸¹ Peer-based Assessment Mission to Montenegro, on the Domestic handling of war crimes, *op.cit.*, str. 11, str. 32.

⁸² *Ibid.*, str. 33.

⁸³ Salustro je objasnio i da su sva zlostavljanja počinjena u kontekstu oružanog sukoba i prije aprila 1992, kada je BiH proglasila nezavisnost, mogla da budu kvalifikovana kao ratni zločini. *Ibid.*, str. 11, str. 34.

zločina Bukovice “amnestiraju” zloupotrebom prava, i namjernom pogrešnom kvalifikacijom krivičnog djela.

U izvještajnom periodu ne postoje naznake ni da je SDT preduzimalo mjere u cilju identifikacije novih osumnjičenih u tim predmetima, uzimajući u obzir sve modele krivične odgovornosti i krivična djela. Izuzetak predstavlja predmet Bukovice, za koji su predstavnici SDT upoznali HRA da je ponovo pokrenut,⁸⁴ na osnovu dostavljenih podataka od Rezidualnog mehanizma. Kako je novi svjedok događaja u međuvremenu preminuo, SDT će u predmetu koristiti dokaze izvedene od strane Haškog tribunala posle odgovarajuće izmjene ZKP.⁸⁵

Takođe, na osnovu zamolnice Okružnog javnog tužilaštva u Trebinju za preuzimanje krivičnog gonjenja protiv više crnogorskih državljana, zbog izvršenja ratnog zločina protiv civilnog stanovništva SDT je formiralo predmet koji se odnosi na događaje iz Bukovice u periodu 1992-1993. SDT je održalo sastanak sa tužiocem Okružnog javnog tužilaštva u Trebinju radi preuzimanja određenih podataka i dokaza, nakon čega je u predmetu formiran Specijalni istražni tim. Nakon analize prikupljenih podataka i dokaza upućena je zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći Tužilaštvu BiH, kojom je traženo saslušanje više osoba u svojstvu svjedoka – oštećenih.⁸⁶ Na osnovu upućene zamolnice Tužilaštvu BiH u periodu od 16. do 26. maja saslušano je više osoba u svojstvu svjedoka i oštećenih,⁸⁷ a zatraženi su i novi podaci i dokazi od značaja za donošenje odluke o krivičnom gonjenju.⁸⁸

3.2. Ostali predmeti

Obaveza “sačinjavanja liste događaja i mogućih izvršilaca ratnih zločina” definisana članom II Strategije, proistekla je iz preporuke eksperta Evropske komisije Mauricia Salustra Državnom tužilaštvu Crne Gore, da se u cilju krivičnog procesuiranja ratnih zločina koje su eventualno počinili crnogorski državljani potraga za novim informacijama i dokazima usmjeri na ključne događaje – konkretno, na tzv. “vikend ratnike” iz Nikšića koji su ratovali u istočnoj BiH, kao i na istraživanje zločina sa Dubrovačkog ratišta.⁸⁹

3.2.1. Dubrovačko ratište

Opsada grada Dubrovnika od strane jedinica pod komandom JNA počela je 1. oktobra 1991, a trajala je do kraja juna 1992. godine. Po riječima Nikole Samardžića, ministra vanjskih poslova Socijalističke Republike Crne Gore u vrijeme napada na Dubrovnik, „radilo se o nepravednom, osvajačkom ratu protiv Hrvatske, u kojem se Crna Gora osramotila, jer se upregla u politiku JNA i Slobodana Miloševića“.⁹⁰

Dana, 6. decembra 1991. godine protivpravno je granatiran Stari grad, pod zaštitom UNESCO-a, oštećene su mnoge zgrade, spaljena je biblioteka Međunarodnog

⁸⁴ Sastanak je održan 3. 11. 2022.

⁸⁵ Novim Nacrtom zakona o izmjenama i dopunama ZKP omogućava se da dokaz koji je pribavljen ili izveden u skladu sa Statutom i Pravilima o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog suda i Međunarodnog rezidualnog mehanizma može se koristiti u krivičnom postupku u Crnoj Gori na način na koji bi mogao da se koristi pred ovim tijelima. Prema ZKP, Međunarodni rezidualni mehanizam je Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove, odnosno izraz koji služi kao opšti naziv za Međunarodni tribunal za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije nakon 1991. i Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove.

⁸⁶ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 28. 12. 2021, str. 2

⁸⁷ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 5. 2022., str. 2.

⁸⁸ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 3. 10. 2022, str. 2.

⁸⁹ Peer-based Assessment Mission to Montenegro, on the Domestic handling of war crimes, *op.cit*, str. 9, tač. 25.

⁹⁰ Transkript svjedočenja Nikole Samardžića na suđenju Slobodanu Miloševiću pred Haškim tribunalom 8. 10. 2002, Fond za humanitarno pravno, Beograd, str. 569: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/Transkripti%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20%2827%29/Transkript%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20-%208.%20oktobar%202002..pdf>

univerzitetskog centra sa oko 20.000 naslova. Stari grad je bio izložen artiljerijskom napadu duže od deset i po časova i tom prilikom je živote izgubilo 19 osoba, dok je njih 60 ranjeno.⁹¹

Haški tribunal je zbog zločina izvršenih 6. decembra 1991. osudio generala-pukovnika JNA Pavla Strugara, na sedam i po godina zatvora i admirala Miodraga Jokića, na sedam godina zatvora. Admiral Jokić je priznao krivicu i osuđen je po komandnoj odgovornosti za postupke svojih potčinjenih, ali je stav tužioca bio da nije izdao naređenje za granatiranje. Za napad na Dubrovnik optužen je i Vladimir Kovačević „Rambo”, kapetan I klase JNA, koji je odlukom Tribunala pušten na privremenu slobodu zbog liječenja. Naknadno je pred Specijalnim sudom u Beogradu optužnica protiv njega odbačena 2007, zbog zdravstvenog stanja. Na kraju, nakon suđenja u Hagu, admiral JNA u penziji, Milan Zec, oslobođen je optužbi.⁹²

Osim protivpravnog granatiranja Dubrovnika 6. decembra, Tužilaštvo u Hagu nije istraživalo druge zločine izvršene od strane pripadnika JNA, tokom svih šest mjeseci osvajanja šireg dubrovačkog područja. U tom periodu 116 civila je stradalo, poginulo je 194 hrvatskih boraca i 165 pripadnika JNA iz Crne Gore, 443 osobe su zatočene u logorima Morinj (Crna Gora) i Bileća (BiH) u nečovječnim uslovima, prognano je 33.000 ljudi, uništen 2071 stambeni objekat i sistematski opljačkana privatna i javna dobra. Grad Dubrovnik je 138 dana bio bez struje i vode, u pomorskoj i vazdušnoj blokadi.⁹³

Ovi podaci ukazuju na izvršenje brojnih ratnih zločina, ali SDT za sedam godina primjene Strategije za njih nije utvrdilo nikakvu odgovornost crnogorskih državljana, niti je pokrenulo pitanje komandne odgovornosti civilnih vlasti.⁹⁴

Za zločine na dubrovačkom području su se u Crnoj Gori na kraju 2022. godine u fazi izviđaja nalazila dva predmeta.

Prvi predmet, kvalifikovan kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva, crnogorsko tužilaštvo izviđa još od 2011 godine. Zbog ubistva jednog civila u Zvekovici, u blizini dubrovačkog aerodroma 7. oktobra 1991. godine, ni nakon 11 godina niko nije saslušan u svojstvu osumnjičenog, dok su od određenog broja osoba prikupljena obavještenja. Zamolnica za saslušanje jednog svjedoka upućena je Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije sredinom 2021,⁹⁵ ali u izvještajima SDT ne postoje podaci da se po njoj i postupilo, odnosno da je svjedok saslušan (detaljnije u poglavlju 4.1. *Pregled izviđaja, istraga i optuženja*).

U drugom predmetu SDT od 8. avgusta 2022. godine izviđa da li je bivši načelnik Generalštaba Vojske Crne Gore, admiral Dragan Samardžić, kao poručnik fregate Ratne mornarice tadašnje JNA i komandant raketne topovnjače RTOP-406 “Ante Banina”, 15. novembra 1991. godine naredio otvaranje vatre s ovog broda po civilnim ciljevima u Splitu. Predmet je formiran na osnovu navoda iz novinskog teksta,⁹⁶ pa je SDT zahtjevalo od Državnog odvjetništva Republike Hrvatske (DORH) sve relevantne podatke vezane za navedeni događaj. Kako do kraja izvještajnog perioda DORH nije postupilo po zamolnici

⁹¹ 31 godina od agresije na dubrovačko područje i granatiranje Starog grada, HRA, 6. decembar 2022, dostupno na: <https://www.hraction.org/2022/12/06/31-godina-od-agresije-jna-na-dubrovacko-podrucje-i-granatiranje-starog-grada/>

⁹² Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori (2009-2015), *op.cit.*, str. 11.

⁹³ „Prekinuti čutanje o napadu na Dubrovnik”, *Vijesti*, 2. 10. 2020: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/474233/prekinuti-cutanje-o-napadu-na-dubrovnik>.

⁹⁴ Ne postoje podaci da je SDT ikada ispitalo komandnu odgovornost civilnih vlasti za zločine na dubrovačkom ratištu, iako je tadašnji predsjednik Predsjedništva SR Crne Gore, pokojni Momir Bulatović, izdao Naredbu od 1. 10. 1991, o mobilizaciji jedinice milicije MUP-a Crne Gore „sa zadatkom izvršenja borbenih zadataka oružanih snaga u ratnom sukobu na granici između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske”.⁹⁴ Predsjednik Vlade Crne Gore u tom periodu je bio Milo Đukanović, ministar unutrašnjih poslova bio je pokojni Pavle Bulatović, dok je njegov pomoćnik za javnu bezbjednost Milisav Marković, bio zapovjednik te jedinice. Detaljnije: Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021, *op.cit.*, str. 37.

⁹⁵ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 7. 2021, str. 1-2.

⁹⁶ Granatiranje Splita i uloga Dragana Samardžića”, portal *Vijesti*, 7. 9. 2022, dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/616450/granatiranje-splita-i-uloga-dragana-samardzica>

SDT, Samardžić do 2023. godine nije saslušan u svojstvu osumnjičenog (detaljnije u poglavlju 4.1. *Pregled izviđaja, istraga i optuženja*).

Pred Županijskim sudom u Splitu se na kraju 2022. godine nalazio predmet protiv 10 oficira bivše JNA koji su u Hrvatskoj optuženi još 2009. godine, jer tokom agresije na područje Dubrovnika 1991. i 1992. godine nisu spriječili ponašanje svojih jedinica suprotno Ženevskim konvencijama, a koje se sastojalo u: granatiranju naseljenih mjesta; ubijanju civila (116), zatvaranju, zlostavljanju i tjeranju civila u bijeg; rušenju civilnih, kulturnih, vjerskih i privrednih objekata, pljačkanju i paljenju.⁹⁷ Među optuženima se nalaze i crnogorski državljani, a njihovo prisustvo pred sudom u Splitu nije obezbijeđeno. To otvara pitanje zbog čega krivično gonjenje crnogorskih državljana nije ustupljeno Crnoj Gori, jer Crna Gora svoje državljane okrivljene za ratne zločine ne može izručiti Hrvatskoj (detaljnije u poglavlju 8. *Regionalna i međunarodna saradnja*).

3.2.2. „Vikend ratnici”

Od maja 1992. i 1993. godine, sa teritorije Crne Gore su odlazile naoružane paravojne grupe i pojedinci da ratuju kao dobrovoljci na strani Vojske Republike Srpske, a na području istočne BiH. „Vikend ratnici” su na bosanskoj teritoriji činili brojna razbojništva, paljevine, pljačke, silovanja, ubistva, zlostavljanja i ostvarivali ratni profit.⁹⁸

Iako SDT od novembra 2020. godine izviđa dokazni materijal protiv više od 15 crnogorskih državljana koji se sumnjiče da su odgovorni za teške zločine, uključujući ubistvo, mučenje, seksualno ropstvo i silovanje na teritoriji BiH, nepoznato je da li se među njima nalaze i tzv. vikend ratnici. Dokazni materijal SDT-u protiv navedenih osoba dostavilo je Tužilaštvo Međunarodnog rezidualnog mehanizma.

3.2.3. Slučajevi silovanja u istočnoj BiH

Postoje indicije o tome da su građani Crne Gore učestvovali u silovanjima u istočnoj Bosni, pretežno u Foči 1992. godine.⁹⁹ U tom periodu, muslimanske žene, djeca i starije osobe bile su zatočene po kućama, stanovima i motelima u gradu Foči i okolnim selima, kao i u objektima za kraći ili duži pritvor poput Buk Bijele, Viline Vlasi, gimnazije u Foči i sportske dvorane „Partizan”. Osim toga, nekoliko žena je držano po kućama i stanovima, koje su grupe, uglavnom pripadnika paravojnih formacija, vodile kao bordele.¹⁰⁰

Za silovanje jedne osobe koja je bila zatočena u sportskoj dvorani „Partizan” u Foči 1992. godine, na osnovu ustupljenog krivičnog gonjenja od strane BiH, SDT je 21. oktobra 2021. godine optužilo Slobodana Pekovića. Prema optužnici Peković se tereti da je zajedno sa još nekoliko uniformisanih osoba iz dvorane „Partizan”, u navodnoj namjeri da ih spase, izveo oštećenu A1 sa maloljetnom ćerkom i još dvije osobe sa njihovo petoro djece. Odveo ih je u stan koji se nalazio u blizini tadašnje Stanice javne bezbjednosti u Foči, u kom je boravila grupa vojnika. U jednom momentu je oštećenu A1 na silu uveo u sobu u kojoj se već nalazio muškarac i naredio joj da se skine. Uz prijetnju pištoljem, Peković i drugi muškarac silovali su zaštićenu svjedokinju. Za izvršenje ovog djela je pred Sudom BiH 2013. godine

⁹⁷ Vidi Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori (2009–2015), op. cit, str. 12.

⁹⁸ Crna Gora i rat u Bosni i Hercegovini (1992–1995), dr Šerbo Rastoder i mr Novak Adžić, HRA, 2021, dostupno na: <https://www.hraction.org/wp-content/uploads/2021/05/Bosna-i-Hercegovina-2.pdf>

⁹⁹ „Optužbe za grupno silovanje, mučenje i porobljavanje bosanskih Muslimanki u prvoj optužnici pred MKSJ-om koja se konkretno bavi seksualnim zlostavljanjem”, Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, 27. 6. 1996: <https://www.icty.org/bcs/press/optu%C5%BEbe-za-grupno-silovanje-mu%C4%8Denje-i-porobljavanje-bosanskih-muslimanki-u-prvoj-optu%C5%BEnici>.

¹⁰⁰ Ibid.

pravosnažno osuđen Jasko Gazdić,¹⁰¹ dok je na kraju 2022. godine pred Višim sudom u Podgorici još uvijek bilo u toku prvostepeno suđenje okrivljenom Pekoviću (vidjeti poglavlje Procesuiranje predmeta Slobodana Pekovića rođenog Ćurčić, 4.2.).

Među crnogorskim građanima koji se sumnjiče da su učestvovali u silovanjima u Foči 1992. godine je i Ranko Radulović, za čije izručenje je zainteresovana BiH. Protiv njega je u septembru 2020. godine pred Sudom BiH djelimično potvrđena optužnica Tužilaštva BiH za zločin protiv čovječnosti (čl. 172 KZ BiH) izvršen na teritoriji Foče 1992. godine.

Optužnicom mu je stavljeno na teret da je zajedno sa drugim licima učestvovao u napadu i progonu civilnog stanovništva, uzimanju talaca, „kao i u protivpravnom, samovoljnom i vojnim potrebama neopravdanom uništavanju imovine u velikim razmjerama, da je sudjelovao u protivzakonitom zatvaranju civila, pomagao u prisiljavanju djevojaka bošnjačke nacionalnosti na seksualni odnos ili s njim izjednačene seksualne radnje-silovanje, kao i počinio više puta silovanje više žrtava.”¹⁰²

Iako je BiH djelimično potvrdila optužnicu protiv Radulovića, ovaj predmet je u Crnoj Gori još uvijek u fazi izviđaja. Raduloviću se u BiH ne može suditi u odsustvu¹⁰³, a predmet se ne može ustupiti crnogorskom tužilaštvu, jer su oštećeni odbili da se postupak vodi pred crnogorskim institucijama (vidjeti poglavlje Regionalna i međunarodna saradnja – Slučaj okrivljenog Ranka Radulovića, 8.1.1).¹⁰⁴

3.2.4. „Lora 3” i drugi slučajevi prijave zločina prema pripadnicima JNA iz Crne Gore

Zbog višestrukog kršenja međunarodnog humanitarnog prava u vojnom logoru „Lora” kod Splita, u prethodnom periodu su u Hrvatskoj sprovedena dva sudska postupka pod nazivima „Lora 1” i „Lora 2”, koja su se odnosila na mučenja i stradanja srpskih civila i ratnih zarobljenika.

Nakon prvobitnog postupanja u tim predmetima, dobijanja informacija od Udruženja boraca ratova od 1990. godine iz Crne Gore i saradnje s VDT Crne Gore, Županijsko državno odvjetništvo u Splitu (ŽDOS) je pokrenulo istragu zbog ratnog zločina, počinjenog u Vojno istražnom centru „Lora” nad 14 pripadnika JNA iz Crne Gore 1992. godine.

O pokretanju istrage „zbog sumnji na smrtno stradavanje grupe zarobljenika koji su dovedeni u vojni zatvor u Lori”, ŽDOS je obavijestilo javnost 2011. godine,¹⁰⁵ iako broj predmeta ukazuje na činjenicu da je on formiran još 2007.¹⁰⁶

U ovom postupku,¹⁰⁷ ŽDOS i dalje, nakon 15 godina „u saradnji sa Policijskom upravom splitsko-dalmatinskom, Sektorom kriminalističke policije i Službom opšteg kriminaliteta sprovodi kriminalističko istraživanje na okolnosti stradanja 14 pripadnika nikšićko-šavničke grupe, odnosno vojnika bivše JNA iz Crne Gore, koji su na hercegovačkom ratištu zarobljeni

¹⁰¹ Pravosnažna presuda Suda BiH u predmetu „Tužilaštvo BiH protiv Jaska Gazdića” br: S1 1 K 005718 13 Krž 6, od 17. 6. 2013. godine.

¹⁰² Podignuta optužnica za zločin protiv čovječnosti na području Foče, Tužilaštvo BiH, 3. 9. 2020, dostupno na: <http://www.tuzilastvobih.gov.ba/index.php?id=4587&jezik=b>.

¹⁰³ Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (”Sl. glasnik BiH”, br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018), čl. 247.

¹⁰⁴ Informacije dobijene na sastanku sa SDT od 3. 11. 2022. godine.

¹⁰⁵ Vidi više: <https://doh.hr/hr/priopcenja/zupanijsko-drzavno-odvjetnistvo-u-splitu-postupanje-u-kaznenim-predmetima-lora>

¹⁰⁶ Broj predmeta: KR-DO-248/07

¹⁰⁷ Za detaljniji opis predmeta vidi: Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021, op.cit, str. 40-41.

1992. i sprovedeni u Vojno istražni centar Lora u Splitu¹⁰⁸. Ovo istraživanje do kraja 2022. godine nije rezultiralo nijednim optuženjem.

Činjenica da ŽDOS u svojim javnim saopštenjima potvrđuje da se ovdje radilo o „zarobljenicima koji su dovedeni u Vojno istražni centar Lora u Splitu“,¹⁰⁹ ukazuje da su oni morali uživati i posebnu zaštitu prema međunarodnom humanitarnom pravu, jer oni kao ratni zarobljenici više nisu predstavljali legitimni vojni cilj. Iz tih razloga, istraga njihovog stradanja se morala sprovesti na transparentan način, koji bi pokazao jasnu namjeru ŽDOS da i ovaj zločin procesuirao kao što je uradio povodom „Lore 1 i 2“.

VDT Crne Gore se 2012. godine obavezalo da će sve nove podatke i informacije sa kojima bude raspolagalo dostavljati ŽDOS-u, „koje je nadležno za sprovođenje izviđaja u ovom slučaju, sve u duhu izuzetno dobre saradnje koju ostvaruju VDT Crne Gore i Državno odvjetništvo Republike Hrvatske kako u ovom tako i u svim drugim slučajevima“.¹¹⁰ Ono je iste godine na osnovu zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći saslušalo 11 osoba koje su se nalazile na teritoriji Crne Gore, prikupilo određene materijalne dokaze, kao i zapisnike tužilaštava iz regiona o predmetnom događaju. Sve dobijene podatke VDT je potom dostavilo ŽDOS.¹¹¹

Predstavnica SDT-a je u julu 2018. godine posjetila ŽDOS, kada joj je saopšteno da u predmetu „Lora 3“ još uvijek nema dovoljno dokaza za optuženje. Nakon toga, do kraja 2022. godine, ŽDOS nije uputilo nijednu zamolnicu za pružanje međunarodne pravne pomoći SDT.¹¹²

Drugi slučaj, koji je SDT formiralo po dobijenim informacijama Udruženja boraca ratova 2016. godine,¹¹³ odnosi se na lišavanje života 24 pripadnika JNA na području Čepikuća, Ivanjice, Osojnika i Graba u Hrvatskoj u kontekstu napada na Dubrovnik, koji su 1. oktobra 1991. godine preduzele snage JNA, i okolnosti nestanka i stradanja sedmorice pripadnika JNA u predelu Crnoglava kod Neuma na teritoriji BiH od 23. aprila 1992. godine.¹¹⁴ Osim komunikacije sa Ministarstvom odbrane Crne Gore, tužilaštvima iz regiona, Međunarodnim rezidualnim mehanizmom iz Haga i analize prikupljenih informacija, u predmetu nema konkretnih rezultata. Tek je u periodu od avgusta do oktobra 2022. godine zatraženo utvrđivanje boravišta određenog broja osoba, nakon čega je formiran istražni tim.¹¹⁵ Izviđaj je i dalje u toku. U odnosu na nestanak i stradanje sedmorice pripadnika JNA postoje indicije da je nad njima izvršen ratni zločin u „Lori“ kod Splita.¹¹⁶

4. Pregled postupanja Specijalnog državnog tužilaštva u aktuelnim predmetima (jun 2021 – decembar 2022)

4.1. Pregled izviđaja, istraga i optuženja

¹⁰⁸ Odgovor Županijskog državnog odvjetništva u Splitu od 30. 12. 2022, br: PPI-DO-16/2022, na zahtjev HRA za slobodan pristup informacijama.

¹⁰⁹ Vidi npr: <https://dohr.hr/hr/priopcenja/zupanijsko-drzavno-odvjetnistvo-u-splitu-netocni-navodi-objavljeni-u-crnogorskom-tisku>; <https://dohr.hr/hr/priopcenja/zupanijsko-drzavno-odvjetnistvo-u-splitu-postupanje-u-kaznenim-predmetima-lora>

¹¹⁰ Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, Odgovor Vrhovnog državnog tužilaštva Crne Gore, <http://www.dohr.hr/DrzavnoOdvjetnistvoRepublikeHrvatskeOdgovor>.

¹¹¹ Podatak dobijen od strane više državne tužiteljke upućene na rad u SDT, Tanje Čolan Deretić, prilikom kontrolnog saslušanja o primjeni sporazuma o saradnji i progonu učinilaca krivičnih djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida između Crne Gore i Republike Hrvatske, sa posebnim naglaskom na slučaj „Lora 3“. Kontrolno saslušanje je održano 16. 1. 2023. godine pred skupštinskim odborom za politički sistem, pravosuđe i upravu.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 5. 12. 2016, str. 2.

¹¹⁴ Slučaj je formiran u SDT 2016. godine, vidjeti Izvještaj o radu SDT-a za 2016, str. 11.

¹¹⁵ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 3. 10. 2022, str. 2.

¹¹⁶ Vidi više u dopisu Udruženja boraca radova od 1990. godine SDT iz 2016:

http://www.ubr.co.me/images/stories/vdt_barska_grupa.pdf

SDT je u izvještajnom periodu izviđalo devet predmeta ratnih zločina počinjenih devedesetih godina na području bivše Jugoslavije. Nije donijelo nijednu naredbu za sprovođenje istrage, podiglo je jednu neposrednu optužnicu, a jedan predmet je arhiviran. Na kraju 2022. godine u fazi izviđaja pred SDT je ostalo sedam predmeta.

Optužnica je podignuta protiv Slobodana Pekovića rođenog Ćurčić, vojnika Vojske Republike Srpske koji se teretio da je na području Foče 1992. godine počinio krivično djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Tužilaštvo BiH je u zakonom propisanoj proceduri ustupilo Crnoj Gori krivično gonjenje protiv Pekovića.¹¹⁷ SDT je u tom predmetu sprovelo izviđaj, podiglo optužnicu, a predmet se do kraja 2022. godine nalazio pred Višim sudom u Podgorici (detaljnije u poglavlju 4.2. *Procesuiranje predmeta Slobodana Pekovića rođenog Ćurčić*).

4.1.1. Godina 2021.

Od 1. juna 2021, SDT je usvojilo tri izvještaja o onome što je rađeno do kraja godine. U tom periodu je arhiviran jedan predmet, jedan je formiran, a u jednom je došlo do optuženja. Nove istrage nisu pokrenute.¹¹⁸

SDT je 4. juna 2021. godine arhiviralo predmet formiran na osnovu zamolnice za preuzimanje krivičnog gonjenja Kantonalnog tužilaštva Tuzlanskog kantona protiv jednog crnogorskog državljanina, zbog krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.¹¹⁹ Nakon izvršene analize prikupljenih dokaza ocijenjeno je da ne postoji osnovana sumnja da je on izvršio krivično djelo za koje se tereti, kao ni drugo djelo koje se goni po službenoj dužnosti.¹²⁰

Jedan predmet je formiran 25. juna povodom zamolnice Okružnog javnog tužilaštva u Trebinju za preuzimanje krivičnog gonjenja protiv više crnogorskih državljana, zbog izvršenja ratnog zločina protiv civilnog stanovništva.¹²¹ Riječ je o događajima koji su se odigrali 1992. i 1993. godine na teritoriji Bukovice. Do kraja godine, SDT je održalo sastanak sa tužiocem Okružnog javnog tužilaštva u Trebinju radi preuzimanja određenih podataka i dokaza, nakon čega je u predmetu formiran Specijalni istražni tim. Nakon analize prikupljenih podataka i dokaza upućena je zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći Tužilaštvu BiH, kojom je traženo saslušanje više osoba u svojstvu svjedoka – oštećenih.¹²²

U vezi krivične prijave koja je 2011. godine podnijeta protiv NN lica, pripadnika JNA, zbog ubistva jednog civila u Zvekovici, 7. oktobra 1991. godine, kvalifikovanog kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva,¹²³ SPO je u 2021. godini prikupljalo obaviještenja od određenog broja osoba. Takođe, upućena je i zamolnica za saslušanje jednog svjedoka Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije.¹²⁴

U predmetu koji je formiran 2016. godine¹²⁵ povodom podataka Udruženja boraca ratova od 1990. godine, u vezi lišavanja života 24 pripadnika JNA 1. oktobra 1991. godine na području

¹¹⁷ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 25. 10. 2022, str. 1.

¹¹⁸ Podatak dobijen analizom tri redovna dvomjesečna izvještaja SDT za navedeni period.

¹¹⁹ Djelo iz čl. 142 st 1 KZ SRJ.

¹²⁰ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 7. 2021, str. 1

¹²¹ Ibid. str. 2.

¹²² Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 28. 12. 2021, str. 2

¹²³ Djelo iz čl. 142 st 1 KZ SRJ.

¹²⁴ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 7. 2021, str. 1-2.

¹²⁵ U ovom predmetu je u prethodnom periodu prikupljena dokumentacija od Ministarstva odbrane Crne Gore, i upućene su zamolnice Haškom tribunalu i Tužilaštvu za ratne zločine Srbije za dobijanje informacija, koje su potom i analizirane. Zamolnice su upućene i Državnom odvjetništvu Hrvatske, Okružnom tužilaštvu u Doboju i prikupljene su dodatne informacije od Ministarstva odbrane Crne Gore.

Čepikuća, Ivanjice, Osojnika i Graba u Hrvatskoj i okolnostima u vezi nestanka i stradanja sedmorice pripadnika JNA u reonu Crnoglava kod Neuma na teritoriji BiH 23. aprila 1992. godine,¹²⁶ urgirano je za postupanje po zamolnici za pružanje međunarodne pravne pomoći koja je upućena Državnom odvjetništvu Republike Hrvatske. Do kraja godine o dobijenim podacima nije bilo informacija.¹²⁷

Nakon što je SDT preuzelo podatke i dokaze od Međunarodnog rezidualnog mehanizma o više od petnaest crnogorskih državljana koji se sumnjiče za teške ratne zločine, uključujući seksualno nasilje, silovanje, mučenje, prisiljavanje na prostituciju i trgovinu ljudima radi seksualne eksploatacije na području Foče,¹²⁸ izvršena je identifikacija osumnjičenih osoba.¹²⁹ Saslušan je jedan svjedok – žrtva ratnog zločina,¹³⁰ održan je online sastanak sa Kancelarijom Rezidualnog mehanizma u Hagu u vezi njihovog postupanja po zamolnici SDT za pružanje međunarodne pravne pomoći¹³¹ i ostvarena je komunikacija za obezbjeđivanje zakonskih uslova da se žrtve ratnih zločina saslušaju u svojstvu svjedoka.¹³²

U predmetu koji je formiran na osnovu sastanka SDT sa Tužilaštvom BiH, pravnim savjetnikom u kancelariji tužioca Rezidualnog mehanizma i predstavnicima NVO Trial International iz BiH,¹³³ 19. oktobra 2021. godine je po nalogu SDT uhapšen Slobodan Peković rođen Čurčić, zbog osnovane sumnje da je izvršio krivično djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 142 st. 1 KZ SRJ. Tom prilikom je saslušan u svojstvu okrivljenog, a rješenje o njegovom zadržavanju u trajanju od 72h je donijeto 20. oktobra.¹³⁴ Sjutradan, 21. oktobra SDT je pred Višim sudom u Podgorici podiglo optužnicu sa predlogom za određivanja pritvora Pekoviću zbog osnovane sumnje da je izvršio krivično djelo za koje se tereti.¹³⁵ Pritvor mu je određen zbog opasnosti od bjekstva i visine zapriječene kazne.¹³⁶ Optužnica je potvrđena 20. decembra.¹³⁷ Predmet je na kraju godine bio u fazi pripreme glavnog pretresa pred sudom.¹³⁸

SDT je u periodu od 1. juna 2021, pa do kraja godine postupalo na osnovu devet zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći država regiona. Na osnovu četiri zamolnice je prikupljalo tražene podatke i obavještenja, na osnovu tri je saslušalo tri osobe u svojstvu osumnjičenih, dok je na osnovu dvije saslušalo dvije osobe u svojstvu svjedoka.¹³⁹

U tri predmeta u kojima su se saslušavale osumnjičene osobe, ne postoje izgledi da Crna Gora preuzime njihovo krivično gonjenje, jer su ove osobe od strane SDT saslušane samo zato što su se u datom trenutku nalazile na teritoriji Crne Gore.¹⁴⁰

¹²⁶ Informacije koje je Udruženje boraca ratova od 1990. godine dostavilo SDT, dostupne na:

http://www.ubr.co.me/images/stories/vdt_1_okt.pdf i http://www.ubr.co.me/images/stories/vdt_barska_grupa.pdf

¹²⁷ Ibid, str. 2.

¹²⁸ „Obračanje g. Sergea Brammertza, Tužitelja Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove, Savjetu bezbjednosti Ujedinjenih Nacija”, *op.cit.*

¹²⁹ SDT je u novembru 2020. godine preuzelo podatke i dokaze od Rezidualnog mehanizma u pravcu utvrđivanja učešća crnogorskih državljana u ratnim zločinima počinjenim 90-ih, što je dovelo do formiranja Specijalnog istražnog tima. Specijalni istražni tim je u prvoj polovini 2021. godine izvršio identifikaciju osoba koje se sumnjiče da su učestovale u vršenju ratnih zločina, te uputio zamolnicu za pružanje međunarodne pravne pomoći Tužilaštvu BiH i Rezidualnom mehanizmu u Hagu. Tužilaštvo BiH je dostavilo podatke, ali nije poznato o kojim podacima se radi.

¹³⁰ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 28. 12. 2021, str. 1

¹³¹ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 7. 2021, str. 2.

¹³² Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 28. 12. 2021, str. 1.

¹³³ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 7. 5. 2021, str. 1.

¹³⁴ Rješenje SDT Kt-S. br. 239/21, od 20. 10. 2021.

¹³⁵ Optužnica SDT Kt-S. br. 239/21, od 21. 10. 2021.

¹³⁶ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 25. 10. 2021, str. 1-2.

¹³⁷ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 28. 12. 2021, str. 1.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Podatak dobijen analizom tri redovna dvomjesečna izvještaja SDT za navedeni period.

¹⁴⁰ Podatak dobijen od SDT na sastanku održanom 3. 11. 2022.

4.1.2. Godina 2022.

Nije bilo novih istraga, niti optuženja, dok su dva nova predmeta formirana.¹⁴¹

U toku je bilo suđenje Slobodanu Pekoviću, prema optužnici zbog krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 142 st. 1 Krivičnog zakonika SRJ, u vezi dvostrukog ubistva i silovanja na teritoriji Foče 1992.¹⁴²

Dana 4. maja formiran je predmet na osnovu podneska Demira Ličine, sina otegot i ubijenog Iljaza Ličine u Štrpcima 1993. godine. Podneskom je tužilaštvu ukazano na izjavu Veselina Mujovića u televizijskoj emisiji "Slobodna zona",¹⁴³ da zna gdje su sahranjeni ubijeni putnici iz voza u Štrpcima i da posjeduje mapu do tog mjesta.¹⁴⁴ Po pribavljanju podataka od SPO, upućena je zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći nadležnim pravosudnim organima BiH.¹⁴⁵ SDT do kraja godine nije saslušalo Veselina Mujovića, niti od njega zatražilo dostavljanje mape za koju tvrdi da se nalazi u njegovom posjedu.

Nakon objavljenog teksta na portalu "Vijesti" 7. avgusta, pod naslovom "Granatiranje Splita i uloga Dragana Samardžića",¹⁴⁶ SDT je po službenoj dužnosti sledećeg dana, 8. avgusta, formiralo predmet radi provjere da li u radnjama bivšeg načelnika Generalštaba Vojske Crne Gore, admirala Samardžića postoje elementi nekog od krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom.¹⁴⁷ SDT provjerava da li je Samardžić, kao poručnik fregate Ratne mornarice tadašnje JNA i komandant raketne topovnjače RTOP-406 "Ante Banina", 15. novembra 1991. godine naredio otvaranje vatre sa ovog ratnog broda po civilnim ciljevima na teritoriji Splita. Tada je došlo do stradanja određenog broja civila i prouzrokovana je veća materijalna šteta. U članku se navodi i kako je u Hrvatskoj zbog napada na Split procesuiran 31 pripadnik Jugoslovenske ratne mornarice¹⁴⁸, ali da među njima nema Dragana Samardžića, koji je, navodno, naredio otvaranje paljbe na Split iz topova kalibra 57 milimetara. Od Državnog odvjetništva Republike Hrvatske 23. avgusta je zatraženo dostavljanje svih relevantnih podataka vezanih za navedeni događaj, da bi 4. novembra uslijedila i urgencija. Do kraja izvještajnog perioda SDT nije dobilo tražene podatke.

U predmetu formiranom na osnovu dokumentacije dobijene od Rezidualnog mehanizma iz Haga, Specijalni istražni tim je analizirao prikupljene podatke i dokaze i nakon toga naložio SPO prikupljanje obavještenja od identifikovanih osoba.¹⁴⁹ Na osnovu zamolnice koja je upućena Tužilaštvu BiH, saslušano je jedno lice – svjedok, čemu su prisustvovali i postupajući tužilac i saradnik na predmetu.¹⁵⁰ U Crnoj Gori su zatim od dvije osobe uzete izjave u svojstvu građana na okolnosti predmetnih događaja.¹⁵¹ Rezidualnom mehanizmu u Hagu je upućen zahtjev za izmjenu zaštitnih mjera na osnovu pravila 86(H).¹⁵² Zahtjev je u odnosu na određena lica koja su bila svjedoci u krivičnim procesima pred Haškim tribunalom prihvaćen, dok je u drugom dijelu odbijen. Na navedenu odluku, SDT je podnijelo žalbu

¹⁴¹ U izvještaju Evropske komisije za 2022. godinu se navodi da je u junu 2022. podignuta još jedna optužnica pred Višim sudom u Podgorici (str. 27). Ova informacija je provjerena na sastanku sa SDT 3. 11. 2022, kada je utvrđeno da to ipak nije učinjeno i da u 2022. godini nije bilo optužnica za ratne zločine.

¹⁴² HRA je pratila čitav tok ovog postupka.

¹⁴³ Emisija Prve TV je dostupna na linku: <https://www.youtube.com/watch?v=1xTjpKAvGFo>

¹⁴⁴ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 5. 2022, str. 2.

¹⁴⁵ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 1. 9. 2022, str. 2.

¹⁴⁶ Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/616450/granatiranje-splita-i-uloga-dragana-samardzica>

¹⁴⁷ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 3. 10. 2022, str. 2.

¹⁴⁸ Optužnica ŽDOS br. KT-5/92 od 7. 1. 1992. protiv 31 okrivljenika zbog krivičnog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120 st. 1 Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske.

¹⁴⁹ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 23. 3. 2022, str. 1.

¹⁵⁰ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 5. 2022, str. 1.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² *Ibid.* Pravilo 86 (H) se primjenjuje kada podnosilac zahtjeva traži informacije o svjedocima (identitet, kontakt podaci, zaštitne mjere i informacije o predmetu) i/ili pristup neredigovanim povjerljivim transkriptima i materijalima izvedenim u dokaznom postupku posredstvom svjedoka (uključujući neredigovane izjave i dokazne predmete svjedoka).

nadležnom vijeću Mehanizma, koje do decembra 2022. godine nije donijelo drugostepenu odluku.¹⁵³ Dana 15. novembra SDT je uputilo još jednu zamolnicu za pružanje međunarodne pravne pomoći BiH.

U predmetu formiranom povodom zamolnice Okružnog javnog tužilaštva u Trebinju dat je nalog ovlaštenim policijskim službenicima SPO, članovima Istražnog tima da izvrše provjere preko INTERPOL-a za određeni broj lica, u cilju utvrđivanja njihovog prebivališta.¹⁵⁴ Nakon prikupljanja svih potrebnih podataka na osnovu upućene zamolnice Tužilaštvu BiH u periodu od 16. do 26. maja saslušano je više osoba u svojstvu svjedoka i oštećenih,¹⁵⁵ što je uzrokovalo traženje novih podataka i dokaza od značaja za donošenje tužilačke odluke.¹⁵⁶

U vezi krivične prijave koja je 2011. godine podnijeta protiv NN lica, pripadnika JNA, zbog ubistva jednog civila u Zvekovici, upućen je zahtjev SPO za identifikaciju određenog broja osoba i njihovo saslušanje u svojstvu građana.¹⁵⁷

U predmetu formiranom na osnovu podataka Udruženja boraca ratova od 1990. godine, u vezi lišavanja života 24 pripadnika JNA i okolnostima u vezi nestanka i stradanja sedmorice pripadnika JNA, zatraženo je utvrđivanje boravišta određenih osoba.¹⁵⁸

U ovoj godini je SDT postupalo na osnovu pet zamolnice za pružanje međunarodne pravne pomoći od čega su se četiri odnosile na prikupljanje određenih podataka, a jedna na saslušanje jedne osobe u svojstvu osumnjičenog.¹⁵⁹

4.2. Procesuiranje okrivljenog Slobodana Pekovića rođenog Ćurčić

Jedini predmet u kome je u posljednjih godinu i po dana došlo do optuženja i pokretanja sudskog postupka vodi se protiv okrivljenog Slobodana Pekovića rođenog Ćurčić, iz Danilovgrada.

SDT je formiralo predmet zbog sumnje da je Peković, kao vojnik Vojske Republike Srpske ubio dvije osobe i silovao ženu bošnjačke nacionalnosti u Foči 1992. godine, što je ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 142 st. 1 KZ SRJ. Predmet je formiran pošto je Tužilaštvo BiH ustupilo Crnoj Gori krivično gonjenje, a po zamolnici Suda BiH od 13. jula 2021.¹⁶⁰

Prethodno su pravosudni organi BiH vodili istragu protiv Pekovića i prikupili potrebne dokaze. U toku te istrage, Peković je u svojstvu okrivljenog saslušan u Višem sudu u Podgorici 10. februara 2017. godine, po zamolnici Tužilaštva BiH.¹⁶¹ Tužilaštvo BiH je nakon toga protiv njega podiglo optužnicu 5. septembra 2018. zbog osnovane sumnje da je izvršio krivično djelo ratni zločin protiv čovječnosti.¹⁶² Optužnica je od strane Suda BiH potvrđena 18. septembra iste godine.¹⁶³

Kako se optužnicom BiH Peković teretio za ratni zločin protiv čovječnosti, SDT je nakon analize dostavljenih spisa predmeta, kvalifikaciju djela promijenilo u ratni zločin protiv

¹⁵³ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 3. 10. 2022, str. 2.

¹⁵⁴ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 23. 3. 2022, str. 1-2.

¹⁵⁵ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 5. 2022, str. 2.

¹⁵⁶ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 3. 10. 2022, str. 2.

¹⁵⁷ *Ibid*, str. 1.

¹⁵⁸ *Ibid*, str. 2.

¹⁵⁹ Podatak dobijen analizom pet redovnih dvomjesečnih izvještaja SDT za navedeni period.

¹⁶⁰ Akt Suda BiH br. S1 1 K 021039 18 Kro, od 13. 7. 2021.

¹⁶¹ Zapisnik o saslušanju okrivljenog Pom. Br. 14/17, po zamolnici Tužilaštva BiH br. T20 0 KTRZ 0012183 16 od 21. 12. 2016.

¹⁶² Optužnica Tužilaštva BiH br. T20 0 KTRZ 0012183 16 od 5. 9. 2018.

¹⁶³ Podatak iz Optužnice SDT, Kt- S. br. 238/21 od 21. 10. 2021, st. 5.

civilnog stanovništva, zastupajući tezu da ratni zločin protiv čovječnosti u vrijeme izvršenja djela nije bio propisan crnogorskim krivičnim zakonodavstvom.¹⁶⁴

U odbrani datoj pred SDT 20. oktobra 2021, Peković je negirao krivicu.¹⁶⁵

Optužnica protiv njega je potom podnijeta Višem sudu u Podgorici 21. oktobra 2021. godine,¹⁶⁶ uz zahtjev za određivanje pritvora zbog opasnosti od bjekstva i visine zapriječene kazne.¹⁶⁷ Nakon što mu je pritvor određen, i optužnica je potvrđena 20. decembra.¹⁶⁸

U optužnici se navodi da je Slobodan Peković oko 8. juna 1992. godine, zajedno sa drugim pripadnicima Vojske Republike Srpske učestvovao u oružanom napadu na selo Hum u Foči, gdje je iz automatskog oružja sa više projektila usmrtio Eminu i Muja Šabanović. Prema navodima optužnice, Peković je potom zapalio kuću u kojoj su se tijela nalazila, kada su ona i izgorjela.

Peković se takođe tereti da je početkom septembra 1992. godine u Sportskoj dvorani „Partizan“ u Foči silovao zaštićenu svjedokinju A1, nakon što je zajedno sa ostalim civilima bošnjačke nacionalnosti tu nasilno i doveo u cilju proganjanja sa područja Opštine Foča. Za isto djelo seksualnog nasilja na štetu svjedokinje A1, pred Sudom BiH se već vodio postupak protiv Jaska Gazdića, koji je zatim pravosnažno osuđen na 17 godina zatvora za to djelo i druge ratne zločine.¹⁶⁹ U postupku je svjedokinja A1 decidno za silovanje optužila i Gazdića i Slobodana Pekovića. Sud BiH je u potpunosti poklonio vjeru njenom iskazu jer je veoma uvjerljivo, detaljno i jasno opisala način izvršenja djela, potvrđen i medicinskom dokumentacijom.¹⁷⁰

Suđenje je pred Višim sudom u Podgorici za ovaj zločin počelo 30. septembra 2022, nakon što su prethodno dva ročišta odložena zbog bolesti sudije i advokata odbrane.¹⁷¹ Tom prilikom je Peković iznoseći odbranu ponovo negirao krivicu.¹⁷²

Saslušanje oštećene A1, bilo je zakazano za 6. decembar 2022. godine putem međunarodne pravne pomoći. Određeno je da se sprovede video linkom uz zamagljen lik i izmijenjen glas oštećene.¹⁷³ Ročište je odloženo za 24. januar 2023. godine, jer Kantonalni sud u Sarajevu nije bio u mogućnosti da obezbijedi ovo saslušanje.¹⁷⁴

¹⁶⁴ Ustav SR Jugoslavije, koji je bio na snazi u vrijeme izvršenja ovog djela, predviđao je da su „međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu sa ustavom i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka“. Ustavna odredba je razlikovala međunarodne ugovore, s jedne strane, i međunarodno običajno pravo („opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava“), s druge. Neka običajna pravila međunarodnog prava uopšte nisu kodifikovana u ugovorima, nego se isključivo manifestuju kroz zvanične objave država, odluke međunarodnih i nacionalnih sudova, vojne priručnike, nacionalna zakonodavstva, zvanične izjave ICRC ili rezolucije u međunarodnim organizacijama koje su izglasane velikom podrškom. Ako je običajno pravilo izraženo u konvenciji, ono obavezuje – kao pravilo običajnog međunarodnog prava – čak i one zemlje koje toj konvenciji nisu pristupile, odnosno koju nisu ratifikovale. Detaljnija kritika ovog tumačenja u izvještaju Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori (2009–2015), op. cit. str. 23.

¹⁶⁵ Zapisnik SDT o saslušanju okrivljenog Kt-S. br. 239/21 od 20. 10. 2021.

¹⁶⁶ Optužnicu je potpisala tužiteljka Lidija Vukčević, dok je u postupku zastupala tužiteljka Tanja Čolan Deretić.

¹⁶⁷ Po pritvorskom osnovu iz čl. 175 st. 1 i 4 ZKP.

¹⁶⁸ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 28. 12. 2021, str. 1.

¹⁶⁹ Pravosnažna presuda Suda BiH u predmetu „Tužilaštvo BiH protiv Jaska Gazdića“ br: S1 1 K 005718 13 Krž 6, od 17. 6. 2013.

¹⁷⁰ Prvostepena presuda Suda BiH u predmetu Tužilaštva BiH protiv Jaska Gazdića br: S1 1 K 005718 11 Kri, od 9. 11. 2012, tač. 235-238.

¹⁷¹ Odložen početak suđenja za ratni zločin protiv civilnog stanovništva, HRA, 21. 6. 2022, dostupno na: <https://www.hracion.org/2022/06/21/odlozen-pocetak-sudenja-za-ratni-zlocin-protiv-civilnog-stanovnistva/> i Drugi put odložen početak suđenja za ratni zločin u Foči, HRA, 7. 9. 2022, dostupno na: <https://www.hracion.org/2022/09/07/drugi-put-odlozen-pocetak-sudenja-za-ratni-zlocin-u-foci/>

¹⁷² Zapisnik Specijalnog odjeljenja Višeg suda u Podgorici o glavnom pretresu od 30. 9. 2022, u predmetu Ks. br. 47/21.

Vidi više: Na prvom ročištu za ratni zločin protiv civilnog stanovništva Peković negirao krivicu, HRA, 30. 9. 2022, dostupno na: <https://www.hracion.org/2022/09/30/na-prvom-rocistu-za-ratni-zlocin-protiv-civilnog-stanovnistva-pekovic-negirao-krivicu/>

¹⁷³ Zaštitne mjere je su predložene od strane punomoćnika oštećene A1, shodno čl. 112 st. 3 ZKP i 121 ZKP.

¹⁷⁴ Informacija koja je saopštena prilikom odlaganja ročišta 6. 12. 2022.

Kako se postupak na kraju 2022. godine i dalje nalazio na samom početku, u ovom izvještaju neće biti detaljne ocjene o postupanju nadležnog suda i tužilaštva.

5. Zaštita svjedoka u predmetima ratnih zločina

U 2021. godini nije bilo zahtjeva za sudsku i vansudsku zaštitu svjedoka u predmetima ratnih zločina,¹⁷⁵ dok za period 2022. Viši sud u Podgorici nije imao traženi podatak.¹⁷⁶

Poznato je da u predmetu Sloboda Pekovića, dvije osobe imaju status zaštićenog svjedoka, koji su prethodno dobile u istražnom postupku u BiH.¹⁷⁷ One su samim tim i u Crnoj Gori zaštićene korišćenjem pseudonima - A1 i A2, u skladu sa ZKP koji predviđa posebne mehanizme zaštite od zastrašivanja svjedoka i njemu bliskih lica.¹⁷⁸ Neovlašćeno otkrivanje podataka o identitetu lica zaštićenih u krivičnom postupku podliježe krivičnoj sankciji.¹⁷⁹

Budući da je identitet žrtve seksualnog nasilja zaštićen pseudonimom, njen punomoćnik, advokat Dalibor Tomović u postupku je postavio i imovinskopравни zahtjev uz predlog da se o njemu odluči u toku krivičnog postupka. Na ovaj način oštećena u parnici ne bi morala da otkriva svoj identitet, a krivični postupak bi se produžio za 2-3 ročišta, uz nemjerljivu korist za žrtvu, koja bi inače u parničnom postupku na nadoknadu štete čekala još bar dvije do tri godine.¹⁸⁰

U navedenom dvogodišnjem periodu nisu zabilježeni slučajevi prijetnji ili zastrašivanja svjedoka, niti su vođeni krivični sudski postupci protiv određenih lica tim povodom.¹⁸¹ U pogledu mjera vansudske zaštite u nadležnosti Uprave policije, Odsjek za zaštitu svjedoka iz Sektora za borbu protiv organizovanog kriminala nije preduzimao ovakve radnje u predmetima ratnih zločina,¹⁸² dok je Uprava za izvršenje krivičnih sankcija organizovala četiri sprovođenja Slobodana Pekovića pred Višim sudom u Podgorici radi njegovog prisustvovanja ročištima.¹⁸³

6. Saopštenja, medijski i javni nastupi

SDT je od 1. juna 2021. godine do kraja 2022, objavilo 54 saopštenje na svojoj internet stranici, od kojih se samo jedno (1,8%) ticalo ratnih zločina, konkretno, održavanja regionalnog sastanka tužilaca nadležnih za ratne zločine.¹⁸⁴

¹⁷⁵ Odgovor Višeg suda na zahtjev za slobodan pristup informacijama br. I Su. br. 17/22 od 7. 3. 2022.

¹⁷⁶ Odgovor Višeg suda na zahtjev za slobodan pristup informacijama br. I Su. br. 98/22 od 14. 10. 2022.

¹⁷⁷ Podatak dobijen od punomoćnika oštećene A1, advokata Dalibora Tomovića.

¹⁷⁸ ZKP, čl. 112 st. 3 i 121. Zaštita svjedoka je osim ZKP uređena i Zakonom o zaštiti svjedoka. ZKP predviđa posebne mehanizme zaštite od zastrašivanja svjedoka i njemu bliskih lica, poput saslušanja pod pseudonimom, s izmijenjenom bojom glasa u različitoj prostoriji, uz postojanje zaštitnog zida, i posebne garancije za maloljetne svjedoke. Zakon o zaštiti svjedoka predviđa Program zaštite kao skup mjera u cilju zaštite integriteta, života, zdravlja, imovine i ostalih dobara svjedoka i njemu bliskih lica, dok je za sprovođenje programa predviđeno formiranje posebne Komisije u sastavu: sudija Vrhovnog suda, zamjenik Vrhovnog državnog tužioca i rukovodilac Jedinice za zaštitu.

¹⁷⁹ Član 391, stav 3 Krivičnog zakonika Crne Gore - Povreda tajnosti postupka:

“Ko neovlašćeno otkrije podatke o identitetu ili lične podatke lica zaštićenog u krivičnom postupku ili posebnim programom zaštite, kazniće se zatvorom do 3 godine.”

¹⁸⁰ O prednostima dosuđivanja imovinskopavnog zahtjeva u krivičnom postupku na seminaru HRA govorila je utkinja Suda Bosne i Hercegovine, Mira Smajlović, dostupno: [https://www.hraction.org/2021/12/18/odrzan-seminar-unapredenje-prakse-ostvarivanja-imovinskopavnih-zah-tjeva-ostecenih-u-predmetima-ratnih-zlocina/](https://www.hrraction.org/2021/12/18/odrzan-seminar-unapredenje-prakse-ostvarivanja-imovinskopavnih-zah-tjeva-ostecenih-u-predmetima-ratnih-zlocina/)

¹⁸¹ Odgovor Višeg suda na zahtjev za slobodan pristup informacijama br. I Su. br. 17/22 od 7. marta 2022. godine i odgovor Višeg suda na zahtjev za slobodan pristup informacijama br. I Su. br. 98/22 od 14. oktobra 2022.

¹⁸² Rješenje Ministarstva unutrašnjih poslova 40 Broj: UPI – 037/22-8489/4 od 5. 12. 2022.

¹⁸³ Čeka se zvanični odgovor UIKS

¹⁸⁴ Na sastanku su učestvovali predstavnici Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i visoki predstavnici SDT Crne Gore, kao i Državnog odvjetništva Republike Hrvatske, Tužilaštva BiH, tužioci iz Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta, kao i predstavnici Tužilaštva Rezidualnog mehanizma. Podaci preuzeti sa: <https://sudovi.me/spdt/kategorija/Qa>.

Transparentnost rada SDT na predmetima ratnih zločina predstavljala je problem za vrijeme mandata bivšeg glavnog specijalnog tužioca Milivoja Katnića.¹⁸⁵ Zbog toga se od njegovog nasljednika, Vladimira Novovića, očekivalo da poveća transparentnost krivičnog gonjenja ratnih zločina u mjeri koja ne ugrožava započeta istraživanja.¹⁸⁶ To bi bilo i u skladu sa preporukom Komiteta protiv torture da se aktivnim informisanjem javnosti o predmetima ratnih zločina kao stvarima od javnog značaja i interesa inteziviraju naponi u borbi protiv nekažnjivosti.¹⁸⁷

Iako je Novović na funkciju glavnog specijalnog tužioca imenovan 18. marta 2022, za devet mjeseci svog mandata, on, odnosno SDT nije imalo nijedan medijski nastup u vezi ratnih zločina kojim bi saopštili informacije o svom radu.

Viša državna tužiteljka upućena na rad u SDT Tanja Čolan Deretić, dala je jednu izjavu prilikom obilježavanja 30. godišnjice od ratnog zločina nad porodicom Klapuh, kada je samo podsjetila da je "zbog ratnog zločina učinjenog na štetu porodice Klapuh, donijeta presuda koja je prva pravosnažna presuda u Crnoj Gori zbog ratnih zločina počinjenih tokom 90-ih, i da tužilaštvo preduzima sve mjere i radnje u okviru svoje nadležnosti, kako bi svi ratni zločini bili procesuirani."¹⁸⁸

Nedostatak komunikacije s javnošću dovodi do nepovjerenja žrtava, svjedoka, ali i šire javnosti u postojanje volje kod SDT-a da se bavi predmetima ratnih zločina, posebno ako se ima u vidu da je u prethodnom periodu procesuiranje ratnih zločina zavisilo od (ne)postojanja političke volje,¹⁸⁹ a ne jačine dokaznog materijala. Učestalije informisanje javnosti o preduzetim aktivnostima SDT može samo da ohrabri potencijalne svjedoke da iznesu svoja saznanja.

7. Obuke i konferencije

Nastavljena je mogućnost kontinuiranog usavršavanja državnih tužilaca u oblasti procesuiranja ratnih zločina i međunarodnog humanitarnog prava. Po prvi put, državni tužioci su imali prilike da prisustvuju seminarima na temu dosuđivanja imovinskopravnih zahtjeva u krivičnim postupcima.¹⁹⁰ Prednost ovakvog dosuđivanja je značajna za oštećene, kada je počinilac solventan, jer se sprječava retraumatizacija u parničnom postupku, kao i otkrivanje identiteta žrtve u parnici, što je posebno značajno za žrtve seksualnog nasilja, a izbjegavaju se i dodatni troškovi postupka.

Omogućena je dalja razmijena iskustava i znanja crnogorskih tužilaca sa tužiocima iz regiona - posebno tužiocima iz BiH, kao i kolegama iz Rezidualnog mehanizma u Hagu.

Ranija praksa SDT da ne inicira nijednu od ovakvih aktivnosti nastavljena je i u periodu 2021-2022, pa su predstavnici SDT na svim obukama i konferencijama učestvovali samo kao pozivana strana. Hronološki pregled ovih aktivnosti dat je u Dodatku II.

¹⁸⁵ Vidjeti Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021, op.cit, str. 14.

¹⁸⁶ Strategija za istraživanje ratnih zločina, odjeljak "Moguća rješenja problema u istraživanju ratnih zločina".

¹⁸⁷ Zaključna razmatranja Komiteta protiv torture o trećem periodičnom izvještaju Crne Gore, 10. maj 2022, tač. 23.

¹⁸⁸ 30 godina od ubistva porodice Klapuh, Inicijativa mladih za ljudska prava – Crna Gora, 6. 7. 2022, dostupno na: <https://www.yihr.me/index.php/30-godina-od-ubistva-porodice-klapuh/>.

¹⁸⁹ 30. 6. 2021, na skupu HRA, državna tužiteljka u VDT, Lidija Vukčević je rekla da je prepreka procesuiranju ratnih zločina bio "nedostatak političke volje".

¹⁹⁰ Održan seminar „Unapređenje prakse ostvarivanja imovinskopravnih zahtjeva oštećenih u predmetima ratnih zločina“, HRA, 18. 12. 2021, dostupno na: <https://www.hracion.org/2021/12/18/odrzan-seminar-unapredenje-prakse-ostvarivanja-imovinskopravnih-zahjteva-ostecenih-u-predmetima-ratnih-zlocina/>

8. Regionalna i međunarodna saradnja

8.1. Međunarodna pravna pomoć

U periodu od godinu i po dana (jun 2021 – decembar 2022) upućene su 23 zamolnice za pružanje međunarodnopravne pomoći u predmetima ratnih zločina. Od toga, devet zamolnica je SDT uputilo drugim tužilaštvima, dok je SDT-u upućeno 14.¹⁹¹ Kao i u prethodnom periodu,¹⁹² informacije dobijene putem zamolnica od tužilaštava država iz regiona i iz Haga pravosudnim organima Crne Gore predstavljale su primarni izvor saznanja.

SDT je nastavilo sa prikupljanjem informacija i neposrednijim putem. Učestvovalo je na pet sastanaka sa tužilaštvima iz regiona, na bilateralnoj (3) i multilateralnoj osnovi (2), dok je jedan sastanak održan i sa Rezidualnim mehanizmom iz Haga u vezi postupanja po jednoj od zamolnica SDT. Ovakvi sastanci predstavljaju učinkovitiji oblik razmjene informacija, a ostavljaju prostora i ispitivanju mogućnosti ustupanja krivičnog gonjenja u pojedinim predmetima. Tako je jedini predmet u kojem je u izvještajnom periodu došlo do podizanja optužnice, rezultat sastanka SDT sa Tužilaštvom BiH i NVO "Trial International" BiH na kome se govorilo o krivičnom postupku koji se protiv Slobodana Pekovića vodio pred nadležnim organima BiH.¹⁹³

Iako je Evropska komisija u svom posljednjem izvještaju za Crnu Goru prepoznala nastavak dobre regionalne i međunarodne saradnje,¹⁹⁴ na tom polju i dalje problem predstavljaju predmeti u kojima pravni propisi i bilateralni ugovori između zamoljene države i države molilje ne riješavaju postojeću pravnu situaciju. Dobra regionalna saradnja dovedena je u pitanje i usled dugogodišnjeg nesprovođenja ekstradicionog postupka prema osuđenim izvršiocima ratnih zločina. O ovim problemima govorimo konkretnije na primjerima u nastavku.

8.1.1. Slučaj okrivljenog Ranka Radulovića

Protiv Ranka Radulovića, državljanina Crne Gore, je 23. septembra 2020. godine pred Sudom BiH djelimično potvrđena optužnica za zločin protiv čovječnosti izvršen na teritoriji Foče 1992. godine, iz člana 172 KZ BiH.¹⁹⁵ Tereti se da je u Foči zajedno sa drugim licima učestvovao u napadu i progonu civilnog stanovništva, uzimanju talaca, „kao i u protivpravnom, samovoljnom i vojnim potrebama neopravdanom uništavanju imovine u velikim razmjerama, da je sudjelovao u protivzakonitom zatvaranju civila, pomagao u prisiljavanju djevojaka bošnjačke nacionalnosti na seksualni odnos ili s njim izjednačene seksualne radnje-silovanje, kao i počinio više puta silovanje više žrtava“.¹⁹⁶ Optužnicom je obuhvaćeno 50 svjedoka, od čega sedam sa dodijeljenim mjerama zaštite¹⁹⁷ i oko 200 materijalnih dokaza.¹⁹⁸ Jedna od svjedokinja, koja je bila među zatočenicama u Karaman-kući, logoru za žene u selu Miljevina, pored Foče, tvrdi da ju je on silovao kada je imala samo 15 godina.¹⁹⁹

¹⁹¹ Izvještaji o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina, od 30. 7. 2022. zaključno sa izvještajem od 1. 12. 2022.

¹⁹² Vidjeti Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021, op.cit, str. 47.

¹⁹³ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 7. 5. 2021, str. 1-2.

¹⁹⁴ Izvještaj o napretku Crne Gore za 2022. godinu, Evropska komisija, oktobar 2022, str. 26.

¹⁹⁵ Tužilaštvo BiH je protiv Radulovića za navedeno krivično djelo podiglo optužnicu 3. 9. 2020.

¹⁹⁶ Vidjeti Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021, op.cit, str. 39.

¹⁹⁷ Jedna od njih, pod inicijalom M. je još u postupku pred Apelacionim sudom Bosne i Hercegovine protiv Neđe Samardžića, bivšeg pripadnika Vojske Republike Srpske, bila je zatečena zajedno sa drugim ženama u tzv ženskom logoru Karaman - kuća kod Foče 1992. Godine, posvjedočila da je u noći kada je dovedena, iz stana izveo upravo Radulović, koji ju je prvi silovao. - „Užasi iz Karaman-kuće“, B92, 30. 11. 2006, dostupno na :

https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=11&dd=30&nav_category=64&nav_id=221934.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ „Radulović saslušan zbog sumnje da je počinio ratne zločine, negirao krivicu“, Vijesti, 1. 8. 2019:

<https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/395657/saslusavaju-radulovica-zbog-sumnje-da-je-pocinio-ratne-zlocine>.

Isti predmet (samo kvalifikovan kao zločin protiv civilnog stanovništva) se pred crnogorskim organima i dalje nalazi u fazi izviđaja,²⁰⁰ ali nije poznato da je u izvještajom periodu SDT preduzimalo bilo kakve radnje u cilju daljeg procesuiranja Radulovića.²⁰¹

On se do 29. novembra 2021. godine nalazio u crnogorskom pritvoru koji mu je odlukom Višeg suda u Podgorici ukinut zbog isteka zakonskog roka od tri godine u kojem je trebao biti okončan postupak protiv Radulovića zbog sumnje da je kao organizator i član kriminalne organizacije planirao više likvidacija.²⁰² I pored odluke o ukidanju pritvora Radulović u novembru 2021. godine nije napustio UIKS, već je sproveden u Kazneno popravni dom na izdržavanje kazne za nedozvoljeno držanje oružja. Iz zatvora je izašao u februaru 2022. godine uz mjere nadzora - obaveza povremenog javljanja Upravi nikšićke policije, privremeno oduzimanje putnih isprava i zabrana napuštanja boravišta opštine Nikšić uz kontrolu elektronskim nadzorom.²⁰³

Sve dok se Radulović nalazi pod mjerama nadzora, što je najkasnije do pravosnažnog okončanja krivičnog postupka koji se protiv njega vodi u Crnoj Gori,²⁰⁴ postoji mogućnost da se njegovo prisustvo obezbijedi na suđenjima u našoj zemlji, uključujući tu i eventualno suđenje za ratne zločine. Ipak, oštećeni u ovom predmetu u kontinuitetu odbijaju da se Raduloviću sudi pred crnogorskim organima,²⁰⁵ dok Ugovor o izručenju između Crne Gore i BiH ne podrazumijeva izručivanje sopstvenih državljana okrivljenih za ratne zločine,²⁰⁶ a pravo BiH ne poznaje suđenje u odsustvu.

Navedeno ukazuje da će Ranko Radulović *de facto* biti pošteđen utvrđivanja odgovornosti, uprkos postojanju potvrđene optužnice u BiH, ako oštećeni ne daju svoju saglasnost za ustupanje krivičnog gonjenja SDT.

8.1.2. Slučaj osuđenih u odsustvu za zločin nad porodicom Klapuh

Nedjelotvoran postupak ekstradicije, problemi u saradnji država u regionu i pravni ćorsokak u uzajamnim regulativama Crne Gore i BiH i na kraju 2022. godine onemogućavaju ostvarivanje pravde u predmetu ratnog zločina izvršenog nad porodicom Klapuh u julu 1992. godine u Plužinama.²⁰⁷ Republika Srbija već sedam godina ne izručuje Crnoj Gori jednog od pravosnažno osuđenih, Zorana Vukovića, iako je Viši sud u Beogradu utvrdio da su ispunjeni svi uslovi, dok se Radomir Kovač i Zoran Simović, koji su, kao i Vuković, osuđeni na 20 godina zatvora za ovaj zločin, najvjerovatnije nalaze u BiH.

8.1.2.1. Radomir Kovač

²⁰⁰ Podatak dobijen na sastanku sa SDT 3. 11. 2022.

²⁰¹ Podatak dobijen analizom redovnih dvomjesečnih izvještaja o radu SDT.

²⁰² Radulović i pored odluke o ukidanju pritvora ostaje u spuškom zatvoru, Portal Analitika, 29. 11. 2021, dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/ranko-radulovic-i-pored-odluke-o-ukidanju-pritvora-ostaje-u-spuskom-zatvoru>

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Čl. 166 st. 8 ZKP Crne Gore.

²⁰⁵ Informacija dobijena na sastanku sa GST 3. 11. 2022.

²⁰⁶ Zakon o potvrđivanju ugovora o izručenju između Crne Gore i Bosne i Hercegovine, "Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 4 od 20. 3. 2013.

²⁰⁷ Podsjećanja radi, petorica pripadnika odreda "Dragan Nikolić" Vojske Republike Srpske, su za ubistvo tri člana porodice Klapuh, kvalifikovano kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva, pravosnažno osuđeni u Crnoj Gori još 1996. godine. Viši sud u Podgorici je prvom pravosnažnom presudom u Crnoj Gori za ratne zločine počinjene devedesetih godina na području bivše Jugoslavije, osudio Janka Janjića, Radomira Kovača, Zorana Simovića i Zorana Vukovića, na po 20 godina zatvora. Njihovom pomagaču porijeklom iz Crne Gore, Vidoju Goluboviću, izrečena je kazna od osam mjeseci, zbog neprijavlivanja krivičnog djela i izvršilaca. Pravosnažna presuda je izvršena samo u odnosu na Golubovića, koji je prisustvovao suđenju, dok je ostaloj četvorici suđeno u odsustvu, i presuda u odnosu na njih nikada nije izvršena. U međuvremenu je Janko Janjić „Tuta“ izvršio samoubistvo, dok su Zoran Simović, Zoran Vuković i Radomir Kovač i dalje na slobodi.

Radomir Kovač se od jula 2013. godine nalazi na slobodi,²⁰⁸ pošto je odslužio dvije trećine kazne od 20 godina zbog ratnog zločina u Foči, na koju ga je osudio Haški tribunal.²⁰⁹

Osnovni sud u Podgorici je Sudu BiH 4. decembra 2020. godine uputio zamolnicu,²¹⁰ za preuzimanje izvršenja kazne zatvora nad osuđenim Radomirom Kovačem koji je pravosnažnom presudom Višeg suda u Podgorici, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.²¹¹

Sud BiH je odbio da izvrši ovu presudu jer je Radomiru Kovaču u Crnoj Gori suđeno u odsustvu,²¹² a čl. 3 t. 8 bilateralnog Ugovora o međusobnom izvršavanju sudskih odluka u krivičnim stvarima propisuje da se izvršenje neće preuzeti kada je sudska odluka (čije se izvršenje traži) donijeta u odsustvu osuđenog lica.²¹³

Kako Tužilaštvo BiH u ovom predmetu ima dilemu oko načela "Ne bis in idem",²¹⁴ u smislu ponovnog procesuiranja okrivljenih na osnovu dokaza prikupljenih u krivičnom postupku u Crnoj Gori i potencijalnih novih krivičnih prijava za ovo djelo u BiH,²¹⁵ moguće rješenje situacije je da Crna Gora ustupi krivično gonjenje BiH, na osnovu čl. 8 st. 2 u vezi sa st. 1 i čl. 35 Evropske konvencije o prenosu postupka u krivičnim stvarima (Evropska konvencija o saradnji) koju je BiH bez rezervi ratifikovala 2005. godine.

Kada je protiv okrivljenog lica donijeta konačna presuda u jednoj državi ugovornici, ta država može da zatraži prenos postupka u jednom ili više slučajeva iz st. 1 pomenutog člana 8, samo ako ona sama ne bi mogla da obavi izvršenje presude, čak i ako bi mogla da pribegne ekstradiciji, i ako druga država ugovornica u principu ne prihvata izvršenje kazne izrečene od strane suda druge zemlje, ili pak odbija izvršenje takve presude.²¹⁶

Jedan od slučajeva kada države ugovornice mogu jedna od druge da zatraže ovakvo preuzimanje postupka je kada je „osumnjičeno lice državljanin zamoljene države ili je ona njegova država porijekla“. Ovaj uslov po prirodi stvari mora biti ispunjen, jer bi u suprotnom - da Kovač, Vuković i Simović nisu državljani BiH, oni morali biti izručeni Crnoj Gori.

Što se tiče uslova „da druga država ugovornica u principu ne prihvata izvršenje kazne

²⁰⁸ ICTY: Kovač, osuđen za silovanja u Foči, pušten ranije, Radio Slobodna Evropa, 3. 7. 2013, dostupno na:

<https://www.slobodnaevropa.org/a/icty-kovac-osudjen-za-silovanja-u-foci-pusten-ranije/25035821.html>

²⁰⁹ Presuda o kazni u predmetu Kunarac, UN, Rezidualni mehanizam, 12. 6. 2002: <https://www.icty.org/bcs/sid/8095>

²¹⁰ Zamolnica Osnovnog suda u Podgorici Iks. Br. 171/14 od 4. 12. 2020.

²¹¹ Presuda Višeg suda u Podgorici K. br. 20/96 od 16. 12. 1996.

²¹² Rješenje Suda BiH br. S1 1 K 039446 21 Mpom od 14. 4. 2021.

²¹³ Ugovor o izručenju između Bosne i Hercegovine i Crne Gore "Službeni list Crne Gore - Međunarodni ugovori", br. 015/10 od 23. 12. 2010, dostupno na:

<https://wapi.gov.me/download-preview/c93c705d-9219-42f2-894c-bfc834645b08?version=1.0>

²¹⁴ Čl. 4 ZKP BiH predviđa da „niko ne može biti ponovno suđen za djelo za koje je već bio suđen i za koje je donesena pravosnažna sudska odluka“.

²¹⁵ Informacije koje je HRA dobila od glavnog tužioca Tužilaštva BiH, gospodina Milanka Kajganića 13. 12. 2021.

²¹⁶ Čl. 8 Evropske konvencije o prenosu postupka u krivičnim stvarima, Strazbur, 1972:

1. Države ugovornice mogu jedna od druge da zatraže preuzimanje postupka u bilo kojem od sledećih slučajeva:

(a) ako se sumnja da lice u pitanju ima stalni boravak u zamoljenoj državi;

(b) ukoliko je osumnjičeno lice državljanin zamoljene države ili je ona njegova država porekla;

(c) ukoliko osumnjičeno lice u zamoljenoj državi izdržava ili treba da izdržava kaznu koja podrazumeva lišavanje slobode;

(d) ukoliko se postupak za isto ili druga krivična dela pokreće protiv osumnjičenog lica u zamoljenoj državi;

(e) ukoliko se smatra da je prenos postupka poželjan u interesu istine, a posebno ukoliko se glavni dokazni materijal nalazi u zamoljenoj državi;

(f) ukoliko se smatra da bi izvršenje presude u zamoljenoj državi, ako bi ista bila izrečena, verovatno poboljšalo izgleda za društvenu rehabilitaciju osuđenog lica;

(g) ukoliko se smatra da se ne može obezbediti prisustvo osumnjičenog lica za saslušanja u toku postupka u državi molilji dok njegovo lično prisustvo na saslušanjima u toku postupka u zamoljenoj državi može da bude obezbeđeno;

(h) ukoliko se smatra da država u pitanju ne bi mogla da izvrši presudu ukoliko bi ista bila doneta, čak i kada bi mogla da pribegne ekstradiciji, dok bi zamoljena država to mogla.

2. Kada je protiv okrivljenog lica doneta konačna presuda u jednoj državi ugovornici, ona može da zatraži prenos postupka u jednom ili više slučajeva iz stava 1. ovog člana, samo ukoliko ona sama ne bi mogla da obavi izvršenje presude, čak i ako bi mogla da pribegne ekstradiciji, i ako druga država ugovornica u principu ne prihvata izvršenje kazne izrečene od strane suda druge zemlje, ili pak odbija izvršenje takve presude.

izrečene od strane suda druge zemlje, ili pak odbija izvršenje takve presude“, već postoji odluka Suda BiH da oni neće izvršiti izrečenu kaznu, jer je izrečena u odsustvu.

U vezi poslednjeg uslova „da Crna Gora sama ne bi mogla da obavi izvršenje presude, čak i ako bi mogla da pribegne ekstradiciji“, po važećim zakonima Crne Gore, osoba koja je osuđena u odsustvu ima pravo da traži ponavljanje suđenja čemu će se udovoljiti,²¹⁷ što znači da ni ona sama ne bi odmah mogla da izvrši izrečenu kaznu, čak i da je moguće primijeniti ekstradiciju, a nije, jer sporazum između Crne Gore i BiH ne dozvoljava ekstradiciju sopstvenih državljana osuđenih za ratne zločine.

Na kraju, Evropska konvencija o saradnji propisuje i kada to lice u odnosu na koje je donesena konačna i izvršna krivična presuda u jednoj državi ugovornici ne može biti gonjeno, kažnjavano niti podvrgnuto izvršenju sankcija u drugoj državi ugovornici.²¹⁸ Slučaj osuđenih u ovom predmetu se ne može podvesti ni pod jednu od taksativno propisanih situacija iz st. 1 t. (b) zbog toga što izrečene sankcije nijesu izvršene, ne podliježu amnestiji, niti je u ovom predmetu nastupila zastara.

8.1.2.2. Zoran Vuković

Drugi osuđeni za ratni zločin nad članovima porodice Klapuh, Zoran Vuković, je 25. decembra 2015. godine uhapšen u Srbiji na graničnom prelazu Kotroman, po međunarodnoj potjernici Crne Gore. Crna Gora je uputila molbu za njegovo izručenje Srbiji u januaru 2016. godine.²¹⁹ U martu iste godine, Odjeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu je utvrdilo da su ispunjeni svi uslovi za njegovo izručenje Crnoj Gori.²²⁰ Međutim, Ministarstvo pravde Republike Srbije, koje je nadležno da u konačnom donese rješenje kojim dozvoljava ili ne dozvoljava izručenje,²²¹ punih sedam godina nije odlučilo o njegovom izručenju iz nepoznatih razloga, izjašnjavajući se da je postupak ekstradicije u toku.²²² Rješenje nije donijeto ni nakon dvije urgencije Ministarstva pravde Crne Gore u septembru 2018. i julu 2020. godine, protivno bilateralnom Ugovoru između Republike Srbije i Crne Gore o izručenju, prema kome je Srbija morala „što prije“ da odluči o zahtjevu Crne Gore i da je o tome obavijesti.²²³

Vukoviću je prilikom hapšenja određen ekstradicioni pritvor na osnovu međunarodne potjernice koju je raspisala Crna Gora. Vuković je prema Zakonu o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima Srbije „pritvor može trajati najduže do izvršenja odluke o

²¹⁷ Čl. 431 ZKP Crne Gore.

²¹⁸ Član 35 Evropske konvencije o prenosu postupka u krivičnim stvarima, op.cit:

1. Lice u odnosu na koje je doneta konačna i izvršna krivična presuda ne može biti gonjeno, kažnjavano niti podvrgnuto izvršenju sankcija u drugoj državi ugovornici:

(a) ukoliko je oslobođeno;

(b) ukoliko je izrečena sankcija:

(i) u potpunosti izvršena ili u toku, ili

(ii) u potpunosti, ili neizvršeni deo podležu oslobađanju ili amnestiji, ili (iii) ne može više da bude izvršena zbog zastarevanja;

(c) ukoliko je sud osudio učinioca krivičnog dela ali nije izrekao sankcije.

2. Bez obzira na to, država ugovornica neće, izuzev ukoliko sama nije zatražila postupak, biti obavezna da poštuje efekat ne bis in idem ukoliko delo koje je prouzrokovalo donošenje presude direktno protiv lica ili institucije bilo koje vrste koja ima javni status u toj državi, ili ukoliko je lice protiv kojeg je presuda doneta imalo lično javni status o toj državi.

3. Dalje, država ugovornica u kojoj je krivično delo učinjeno ili se takvim smatra prema zakonu te države, neće biti obavezna da poštuje efekte ne bis in idem, izuzev ako ona sama nije zatražila postupak.

²¹⁹ Crna Gora, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, br. 04/2-1191-K/15, od 2. 2. 2021.

²²⁰ Odgovor Višeg suda u Beogradu na zahtjev za pristup informacijama HRA (Viši sud u Beogradu, Su II-17a br. 106/20), od 23.7.2020.

²²¹ Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, ("Sl. glasnik RS", br. 20/2009) – ZMPKS, član 31, st. 2.

²²² Republika Srbija, Ministarstvo pravde, br. 7-00-00143/2020/32, od 17.11.2020.

²²³ Zakon o potvrđivanju Ugovora između Crne Gore i Republike Srbije o izručenju ("Službeni list CG - Međunarodni ugovori", br. 4/2009 i 4/2011, 7/2010-27, 5/2011-62, čl. 15.

izručenju, ali ne duže od godinu dana od dana pritvaranja lica čije izručenje se zahtjeva."²²⁴ Prema tome, on je morao biti pušten na slobodu.

Od ministarke pravde Republike Srbije, Maje Popović, HRA je u izvještajnom periodu čak pet puta tražila odgovore o tome zbog čega postupak ekstradicije traje sedam godina, iako je sud potvrdio da su ispunjeni svi uslovi.²²⁵ Takođe, HRA je u jula 2022. poslala pismo ministru pravde Crne Gore,²²⁶ Marku Kovaču, a potom u decembru i predsjedniku Vlade u tehničkom mandatu, Dritanu Abazoviću, sa pitanjem da li ministarstvo i dalje insistira na izručenju Zorana Vukovića Crnoj Gori, obzirom na to da je posljednja urgencija upućena 7. jula 2020. godine. Dakle, prije skoro dvije i po godine. Ni sa jedne od navedenih adresa nismo dobili odgovor.

Očigledno se radi o podržavanju nekažnjivosti za izvršenje najtežih krivičnih djela kakva su ratni zločini protiv civilnog stanovništva, a i mogućoj korupciji državnih službenika. Srbija krši svoje međunarodnopravne obaveze i pomaže osuđenom izvršiocu ratnog zločina da izbjegne pravdu, a Crna Gora ne pokazuje namjeru i dovoljno interesovanja da osuđene počiniocze ratnih zločina privede pravdi.

8.1.2.3. Zoran Simović

Nepoznato je gdje se nalazi treći osuđeni za zločin nad članovima porodice Klapuh, Zoran Simović. Za njim je Crna Gora takođe raspisala međunarodnu potjernicu radi izdržavanja kazne zatvora.²²⁷

8.1.3. Dubrovačko ratište

U predmetu koji je Županijsko državno odvjetništvo iz Dubrovnika²²⁸ krajem 2009. godine pokrenulo protiv 10 oficira bivše JNA, ni na kraju 2022. godine nisu stečeni uslovi za održavanje rasprave pred Županijskim sudom u Splitu.

Županijsko državno odvjetništvo u Dubrovniku podiglo je optužnicu protiv Jevrema Cokića, Mile Ružimovskog, Pavla Strugara,²²⁹ Miodraga Jokića,²³⁰ Branka Stankovića, Obrada Vičića, Radovana Komara, Vladimira Kovačevića, Milana Zeca i Zorana Gvozdenovića zbog krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva²³¹ i kaznenog djela uništavanja kulturnih i povijesnih spomenika.²³²

Okrivljeni se terete da tokom agresije na područje Dubrovnika 1991. i 1992. godine nisu spriječili ponašanje svojih jedinica suprotno Ženevskim konvencijama, koje se sastojalo u: granatiranju naseljenih mjesta; ubijanju civila (116), zatvaranju, zlostavljanju i tjeranju civila u bijeg; rušenju civilnih, kulturnih, vjerskih i privrednih objekata, pljačkanju i paljenju.²³³

Dodatno, navedenom optužnicom se okrivljenima Vladimiru Kovačeviću i Zoranu Gvozdenoviću stavlja na teret da su naredili podređenim jedinicama artiljerijski, minobacački i granatni napad na području Dubrovnika, grada Dubrovnika, jezgru Starog grada Dubrovnika,

²²⁴ ZMPKS, čl. 22, st. 2 i 3.

²²⁵ U junu i oktobru 2021. i julu, septembru i novembru 2022. godine.

²²⁶ Urgencija je zatim upućena 24. novembra, ali do kraja rada na ovom izvještaju HRA nije dobila odgovor.

²²⁷ Odgovor Vladimira Leposavića, ministra pravde, ljudskih i manjinskih prava na pismo HRA od 2. 2. 2020.

²²⁸ Uslijed promjene nadležnosti, predmet je 29. 10. 2011. dostavljen ŽDOS, koje je postalo nadležno za dubrovačko područje.

²²⁹ Pavle Strugar je preminuo u decembru 2018.

²³⁰ Miodrag Jokić je preminuo u oktobru 2022.

²³¹ Djelo iz čl. 120. st. 1. Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske.

²³² Djelo iz čl. 130. st. 1. u vezi s čl. 28. Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske.

Odgovor ŽDOS na zahtjeva HRA za slobodan pristup informacijama br. PPI-DO-12/2022, od 8. 12. 2022.

²³³ Vidi Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori (2009–2015), op. cit, str. 12.

kao i na području od Ponte Oštro do Trstenog gađajući Cavtat, Župu Dubrovačku, Zaton, Trsteno, Hotel Croatia, Hotel Belvedere, Hotel Plakir, Tirena i Minčeta.²³⁴

Predmet je 5. maja 2022. godine dodijeljen u rad sutkinji Županijskog suda u Splitu Ankici Boban, a protiv okrivljenih su u septembru i oktobru 2022. godine raspisane nacionalne i međunarodne potjernice.²³⁵

Kako se među pomenutim osobama nalaze i crnogorski državljani i dalje je nepoznato da li će se njima u Republici Hrvatskoj suditi u odsustvu ili ne.

Njihovo izručenje hrvatskim vlastima nije moguće, jer bilateralni Ugovor o izručenju između Crne Gore i Republike Hrvatske ne dozvoljava izručenje sopstvenih državljana po optužbama za ratne zločine,²³⁶ pa je nejasno zašto hrvatsko pravosuđe dokaze u ovim predmetima nije dostavilo Crnoj Gori radi procesuiranja.

8.1.4. Predmet „Štrpci“

Predmet Štrpci predstavlja primjer dobre regionalne saradnje tri države na procesuiranju istog ratnog zločina koji se dogodio na željezničkoj stanici u mjestu Štrpci, na teritoriji BiH, 27. februara 1993. godine.²³⁷

Za zločin u Štrpcima do sada su pravosnažno osuđena dvojica pripadnika čete „Osvetnici“.

Nebojša Ranisavljević je osuđen u Crnoj Gori na kaznu zatvora od 15 godina.²³⁸ Presuda se pretežno zasnivala na iskazu okrivljenog, ali i na iskazima više drugih svjedoka i drugim dokazima.²³⁹ Ranisavljević je izdržao kaznu i na slobodi je od 2011. godine.²⁴⁰

Miće Jović je sa Tužilaštvom BiH 2016. godine zaključio sporazum o priznanju krivice, na osnovu koga mu je izrečena kazna zatvora od pet godina.²⁴¹

Predstavnici SDT su u prethodnom periodu doprinosili izviđaju i istrazi koji su vođeni protiv 15 osoba kojima se trenutno sudi u BiH i Srbiji.²⁴²

U BiH su 21. oktobra 2022. godine izrečene prvostepene presude sedmorici bivših pripadnika Druge podrinske brigade VRS-a. Njom su Obrad i Novak Poluga, Petko Indić, Radojica Ristić, Dragan Šekarić, Oliver Krsmanović i Miodrag Mitrašinić osuđeni na po 13 godina zatvora.

Ovom presudom je optuženi Luka Dragičević oslobođen optužbe da je kao komandant Druge podrinske brigade iz Višegrada dao naređenje za odvođenje civila.²⁴³

²³⁴ Odgovor ŽDOS na zahtjeva HRA za slobodan pristup informacijama br. PPI-DO-12/2022, od 8. 12. 2022.

²³⁵ Odgovor Županijskog suda u Splitu na zahtjeva HRA za slobodan pristup informacijama br. 26 Su i-25/2022 od 21. 11. 2022.

²³⁶ Zakon o potvrđivanju Ugovora između Crne Gore i Republike Hrvatske o izručenju („Sl. list Crne Gore“, br. 1/2011), čl. 8.

²³⁷ Pripadnici interventne čete Višegradske brigade Vojske Republike Srpske pod nazivom „Osvetnici“ iz brzog voza 671 „Lovćen“, na relaciji Beograd – Bar oteli su, a zatim ubili 20 putnika nesrpske nacionalnosti. Žrtve su nakon otmice, odvedene do škole u selu Prelovo kod Višegrada, gdje su opljačkane i pretučene, a zatim prebačene u selo Mušići, kod Višegradske Banje, gdje se pretpostavlja da su i ubijene, a njihova tijela bačena u Drinu. Tijelo Halila Zupčevića, pronađeno je tek 2009. godine na obali jezera Perućac, blizu Višegrada, a na istoj lokaciji su 2010. godine pronađeni i posmrtni ostaci Rasima Čorića, Jusufa Rastodera i Ilijaza Ličine. Posmrtni ostaci ostalih žrtava ovog zločina do danas nijesu pronađeni.

²³⁸ Presuda Višeg Suda u Bijelom Polju, K. br. 5/98 od 9. 9. 2002. Detaljnije vidi „Sudjenja za ratne zločine u Crnoj Gori (2009-2015)“, *op.cit.*, str. 8.

²³⁹ *Ibid.*, str. 8.

²⁴⁰ „Sudjenje za Štrpce: Ranisavljević tvrdi da nije vidio optužene“, Radio Slobodna Evropa, 10.12.2019: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30318049.html>.

²⁴¹ Presuda Suda BiH od 16. 11. 2016, u predmetu Tužilaštva BiH protiv optuženog Miće Jovića, br: S1 1 K 023594 16 Kri, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2018/02/Presuda-Mico_Jovicic.pdf

²⁴² Informacija dobijena od SDT na sastanku sa predstavnicima NVO 24.05.2021.

²⁴³ Vidi: <https://sudbih.gov.ba/Court/Case/941>

Ranije su istim predmetom u BiH bili obuhvaćeni kao optuženi i Boban Indić i Vuk Ratković. U odnosu na Indića postupak je razdvojen, a iznošenje završnih riječi odbrane okončano je 1. decembra 2022. godine čime je završen glavni pretnes. Izricanje presude zakazano za 19. januar 2023. godine.²⁴⁴

Usljed smrti Vuka Ratkovića, postupak protiv njega je obustavljen.²⁴⁵

Predsjedavajuća Sudskog vijeća, Vesna Jesenković, navela je da je u likvidaciji 18 zarobljenih civila učestvovao i Milan Lukić, kojeg je Haški tribunal osudio na kaznu doživotnog zatvora za ratne zločine. Lukić je za zločine u Štrpcima u BiH optužen 2019. godine,²⁴⁶ dok u Crnoj Gori to nikada nije učinjeno.²⁴⁷

Suđenje u Srbiji petorici pripadnika paravojnih formacija bosanskih Srba za zločin u Štrpcima, Ljubiši Vasiljeviću, Dušku Vasiljeviću, Gojku Lukiću, Jovanu Lipovcu i Dragani Đekić počelo je 2019. godine.²⁴⁸ U međuvremenu je Ljubiša Vasiljević, preminuo.²⁴⁹ Do kraja 2022. godine nije donijeta ni prvostepena presuda.

8.1.4.1. Druge istrage

Nakon procesuiranja Ranisavljevića u Crnoj Gori nije pokrenuta nijedna istraga povodom ovog zločina. Do danas niko od nalogodavaca i organizatora ovog zločina nije istražen i kažnjen,²⁵⁰ a ne postoje naznake da SDT preduzima bila šta u tom smjeru.

SDT je 4. maja 2022. godine formirao jedan predmet povodom navoda Veselina Mujovića, da zna gdje su sahranjeni ubijeni putnici iz voza u Štrpcima i da posjeduje mapu do tog mjesta.²⁵¹ Do kraja godine, u predmetu je upućena samo jedna zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći nadležnim pravosudnim organima BiH, na koju nije odgovoreno.²⁵²

²⁴⁴ Vidi: <https://www.sudbih.gov.ba/Court/Case/2364>

²⁴⁵ Slučaj zatvoren: Smrt osumnjičenih za ratne zločine na Balkanu sprečava postizanje pravde, Balkan Insight, 26. 8. 2021, dostupno na: <https://balkaninsight.com/sr/2021/08/26/slucaj-zatvoren-smrt-osumnjiceni-za-ratne-zlocine-na-balkanu-sprecava-postizanje-pravde/>

²⁴⁶ Podignuta optužnica protiv Lukić Milana (1967) zbog ratnog zločina nad oteim putnicima u stanici Štrpci 1993, Tužilaštvo BiH, 13. 12. 2019, dostupno na: <https://www.tuzilastvobih.gov.ba/?id=4361&jezik=b>

²⁴⁷ Advokat oštećenih, Velija Murić, odavno ističe da je Lukiću trebalo da se sudi u Crnoj Gori – "Štrpci: 16 godina od zločina", DW, 27. 02. 2009, dostupno na : <https://www.dw.com/bs/%C5%A1trpci-16-godina-od-zlo%C4%8Dina/a-4060210>.

²⁴⁸ Optužnica Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije od 10. 5. 2018. godine, KTO br. 1/15, dostupna na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/03/redigovana_Strpci_od_10_05_2018.pdf.

²⁴⁹ Optuženi za masakr nad putnicima iz voza u Štrpcima preminuo u Srbiji, Balkan Insight, 20. 8. 2021, dostupno na: <https://balkaninsight.com/sr/2021/08/20/optuzeni-za-masakr-nad-putnicima-iz-voza-u-strpcima-preminuo-u-srbiji/>

²⁵⁰ Dokumenta objavljena na suđenju u Bijelom Polju, koja je sakupio i objavio Fond za humanitarno pravo, upućuju na to da su i Ranisavljević i njegov komandant, Milan Lukić, bili izvršiozi zločina čiji je nalogodavac bio neko drugi, iz vrha vlasti tadašnje Savezne Republike Jugoslavije, koju su činile Srbija i Crna Gora, u saradnji sa vlastima Republike Srpske. Detaljnije u izvještaju: "Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina Državnog tužilaštva Crne Gore 2015-2021", str. 34-36.

²⁵¹ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 30. 5. 2022, str. 2.

²⁵² Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 1. 8. 2022, str. 2.

DODATAK I TABELARNI PRIKAZ KRIVIČNIH SUĐENJA

Br.	Slučaj	Period suđenja	Sudske odluke	Datum odluke	Optuženi	Osuđeni	Oslobođeni
1.	Klapuh	1992-1996	1. Presuda, Viši sud u Podgorici, K. 20/93	30. 4. 1993.	5	5	0
			2. Rješenje, Vrhovni sud RCG, Kž. 114/94	15. 6. 1995.			
			3. Presuda, Viši sud RCG, K. 20/96	16. 12. 1996			
2.	Štrpci	1998-2003	1. Presuda, Viši sud Bijelo Polje, K. 5/98	9. 9. 2002.	1	1	0
			2. Presuda, <Vrhovni sud RCG, Kž.102/2003	19. 11. 2003.			
3.	Morinj	2009-2014	1. Presuda, Viši sud Podgorica, K. 214/08	15. 5. 2010.	6	4	2
			2. Rješenje, Apelacioni sud CG, Kž-S. 20/10	25. 11. 2010.			
			3. Presuda, Viši sud Podgorica, Ks. 33/10	25. 1. 2012.			
			4. Presuda, Apelacioni sud CG, Kžs. 24/12	6. 7. 2012.			
			5. Presuda, Viši sud u Podgorici Ks. 19/12	31. 7. 2013.			
			6. Presuda, Apelacioni sud CG Kž-S. 44/13	27. 2. 2014.			
4.	Deportacija izbjeglica	2009-2015	1. Presuda, Viši sud Podgorica, Ks. 3/09	29. 3. 2011.	9	0	9
			2. Rješenje, Apelacioni sud CG, Ksž. 25/2011	17. 2. 2012.			
			3. Presuda, Viši sud Podgorica, Ks. 6/12	22. 11. 2012.			
			4. Presuda, Apelacioni sud CG, Kžs. 18/2013	17. 5. 2013.			
			5. Presuda, Vrhovni sud CG, Kzz. 4/15	23. 6. 2015.			
5.	Bukovica	2010-2012	1. Presuda, Viši sud Bijelo Polje, Ks. 9/2010	21. 12. 2010.	7	0	7
			2. Presuda, Apelacioni sud CG, Kž-S 13/2011	21. 6. 2011.			
			3. Presuda, Viši sud Bijelo Polje K-S 6/2011	27. 9. 2011/ 3. 10. 2011.			
			4. Presuda Apelacioni sud CG, Kž-S 1/2012	22. 3. 2012.			
6.	Kaluderski laz	2009-2014	1. Presuda, Viši sud Bijelo Polje Ks. 1/08	6. 12. 2013.	8	0	8
			2. Presuda, Apelacioni sud CG Kž-S 20/2014	8. 12. 2014.			
7.	Vlado Zmajević	2017-2020	1. Presuda, Viši sud Podgorica, Ks. 2/17	5. 6. 2019.	1	1	0
			2. Presuda, Apelacioni sud CG, Kžs. 14/2019	18. 11. 2019.			
			3. Rješenje, Vrhovni sud CG, Kž-S II. 2/20	9. 6. 2020.			
			4. Rješenje, Vrhovni sud CG, Kž-S II. 4/20	29.9.2020.			
8.	Slobodan Peković	2022 - ...	1. Rješenje o potvrđivanju optužnice SDT u Podgorici, Kvso. br, 30/21	16. 12. 2021.	1	/	/
UKUPNO					38	11	26

Godina 2021.

17. – 18. jun: u organizaciji Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu održan je seminar na temu „Ratni zločini i prisilni nestanci“. Na seminaru se govorilo o spornim i aktuelnim pitanjima iz sudske i tužilačke prakse, a jedan od predavača je bila i gospođa Lidija Vukčević, državna tužiteljka u Vrhovnom državnom tužilaštvu Crne Gore.²⁵³

30. jun: na okruglom stolu „Šest godina primjene Strategije za istraživanje ratnih zločina u Crnoj Gori“, koji je organizovala HRA, povodom predavljanja izvještaja o primjeni Strategije za period 2015 – 2021, ispred SDT učestvovala je tužiteljka Lidija Vukčević. Tom prilikom je istakla da smatra „da još uvijek i sada, a i u prethodnom periodu, nije postojala dovoljna politička i javna volja da se svi slučajevi ratnih zločina procesuiraju. Osim rada Specijalnog tužilaštva, treba postojati i podrška od strane svih drugih nadležnih organa“.²⁵⁴

20. – 21. septembar: u saradnji sa Razvojnim programom UNDP-a, u Beogradu je organizovan Regionalni sastanak tužilaca o saradnji u procesuiranju ratnih zločina. Na sastanku su učestvovali predstavnici Državnog odvjetništva Republike Hrvatske, Tužilaštva BiH, tužioci iz Federacije BiH, Republike Srpske i Brčkog Distrikta, predstavnici SDT i Tužilaštva Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove.²⁵⁵

22. – 24. oktobar: u organizaciji NVO Građanska alijansa, u okviru Škole političkih studija održan je seminar pod nazivom „Suočavanje sa ratnom prošlošću u Crnoj Gori“. Tužiteljka Lidija Vukčević je govorila na temu procesuiranja ratnih zločina kroz vizuru tužilaštva.²⁵⁶

14. decembar: održan je seminar „Unapređenje prakse ostvarivanja imovinskopравnih zahtjeva oštećenih u predmetima ratnih zločina“, koji je HRA organizovala u saradnji sa Centrom za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu Crne Gore i nevladinom organizacijom TRIAL International, koja već duži niz godina djeluje u BiH. Među predavačima bila je i gospođa Lidija Vukčević, dok su seminaru prisustvovali i savjetnici u SDT.²⁵⁷

Godina 2022.

16. – 17. jun: u organizaciji Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu održan je seminar na temu „Ratni zločini, prisilni nestanci i ostvarivanje imovinskopравnog zahtjeva u krivičnom postupku“. Kao predstavnik SDT, među predavačima na seminaru bila je gospođa Lidija Vukčević.²⁵⁸

²⁵³ Kontinuirana obuka na temu „Ratni zločini i prisilni nestanci“, Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, 18. jun 2021, dostupno na: <https://cosdt.me/2021/06/18/kontinuirana-obuka-na-temu-ratni-zlocini-i-prisilni-nestanci/>

²⁵⁴ Primjena Strategije za istraživanje ratnih zločina u Crnoj Gori izveštaja o očekivanjima, HRA, 30. jun 2021, dostupno na: <https://www.hracion.org/2021/06/30/primjena-strategije-za-istrazivanje-ratnih-zlocina-u-crnoj-gori-izveštaja-o-ocekivanjima/>

²⁵⁵ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 25. oktobra 2021. godine.

²⁵⁶ Godišnji izvještaj o radu NVO Građanska alijansa 2021, str. 24, dostupno na:

<https://gamn.org/wp-content/uploads/2022/04/GA-Godisnji-izvjestaj-2021.pdf>

²⁵⁷ Održan seminar „Unapređenje prakse ostvarivanja imovinskopравnih zahtjeva oštećenih u predmetima ratnih zločina“, HRA, 18. 12. 2021: <https://www.hracion.org/2021/12/18/odrzan-seminar-unapredenje-prakse-ostvarivanja-imovinskopравnih-zah-tjeva-o-ostecenih-u-predmetima-ratnih-zlocina/>

²⁵⁸ Kontinuirana obuka: „Ratni zločini, prisilni nestanci i ostvarivanje imovinsko-pravnog zahtjeva u krivičnom postupku“, Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, 17. 6. 2022, dostupno na: <https://cosdt.me/2022/06/17/kontinuirana-obuka-ratni-zlocini-prisilni-nestanci-i-ostvarivanje-imovinsko-pravnog-zah-tjeva-u-krivicnom-postupku/>

28. septembar: uoči godišnjice smrti Admirala Vladimira Barovića, NVO Građanska alijansa je organizovala razgovor na temu: "Koliko danas Crna Gora živi vrijednosti admirala Barovića?". Predstavnik SDT bio je državni tužilac Vukas Radonjić.²⁵⁹

10. – 11. oktobar: u Beogradu je održan regionalni sastanak tužilaca o saradnji u procesuiranju ratnih zločina. Na sastanku su učestvovali predstavnici SDT, Tužilaštva BiH, Federacije BiH, Republike Srpske, Distrikta Brčko, Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Rezidualnog mehanizma.²⁶⁰

3. novembar: održan sastanak između predstavnika SDT i HRA. Sastanku su prisustvovali: glavni specijalni tužilac, Vladimir Novović, portparol SDT Vukas Radonjić, viša državna tužiteljka upućena na rad u SDT Tanja Čolan Deretić i predstavnice HRA Tea Gorjanc Prelević i Bojana Malović. Tema razgovora su bili stari predmeti čija se revizija predviđa Strategijom i predmeti na kojima je SDT radilo u periodu od juna 2021. do novembra 2022. godine.

6. decembar: povodom obilježavanja 31. godišnjice od najjačeg napada na Dubrovnik, HRA i Prazan prostor organizovali su konferenciju pod nazivom "Dijalogom do suočavanja sa prošlošću" koja je okupila bivše rezerviste Jugoslovenske narodne armije (JNA) i učesnike odbrane Dubrovnika. Sa konferencije je poručeno "Sve za mir, sve protiv rata". Predstavnik SDT na ovom događaju bio je specijalni tužilac Saša Čađenović.²⁶¹

²⁵⁹ Razgovor na temu „Koliko danas Crna Gora živi vrijednosti Admirala Barovića?“, Građanska alijansa, 26. 9. 2022, dostupno na: <https://gamn.org/razgovor-na-temu-koliko-danas-crna-gora-zivi-vrijednosti-admirala-barovica/>

²⁶⁰ Izvještaj o implementaciji Strategije za istraživanje ratnih zločina od 1. 12. 2021.

²⁶¹ Sa konferencije „Dijalogom do suočavanja sa prošlošću“ poručeno: Sve za mir, sve protiv rata, HRA, 7. 12. 2022, dostupno na: <https://www.hracion.org/2022/12/07/sa-konferencije-dijalogom-do-suocavanja-sa-prosloscu-poruceno-sve-za-mir-sve-protiv-rata/>